

Kennis maken met: ...

Foto: Ruud Voest, Text & Images, Utrecht

Ans Grotendorst: 'We concentreren ons vooral op vragen, gericht op de beoogde doelstellingen van lectoraten en kenniskringen: de principes, de aanpak, de succesfactoren en de valkuilen'

In 2002 en 2003 zijn ze geleidelijk ten tonele verschenen: de lectoren in het hoger beroepsonderwijs.¹ Elke hogeschool kan op een thema een lector benoemen. De lector heeft een kenniskring om zich heen, met daarin deskundigen op het desbetreffende thema. Onder de titel 'Kennis maken met:...' zal in de komende nummers van Onderwijs en gezondheidszorg een aantal interviews verschijnen, waarin we uitgebreid kennis maken met lectoren in – hoe kan het anders – onderwijs en gezondheidszorg. En met hun opvattingen over en de manier waarop zij 'kennis maken', samen met de beroepspraktijk.

Deze bijdrage vormt het startpunt voor de interviews, met enkele overwegingen en vragen die kunnen dienen als aanknopingspunt voor een leerzame gedachtewisseling.

door Ans Grotendorst*

Het HBO en de kennisinfrastructuur

Er is op veel terreinen meer informatie en kennis beschikbaar dan enkele decennia geleden. Dat komt door de sterke wetenschappelijke en technologische ontwikkeling en doordat kennisontwikkeling een bepalende factor is geworden in de economie en het maatschappelijk verkeer. Ook de ICT heeft de kennisontwikkeling in een stroomversnelling gebracht. De kennistoename van de laatste jaren heeft ingrijpende gevolgen voor de zorg, het onderwijs en de samenleving als geheel. Omdat het belang van kennis in onze

samenleving zo toeneemt, wordt ook de rol van instituties, die zich bezighouden met het ontwikkelen en verspreiden van kennis, belangrijker. Tezamen duiden we hen aan als 'kennisinfrastructuur'. Ook het HBO maakt daar deel van uit. De bijdrage van het HBO aan de kennisinfrastructuur is recentelijk onderwerp van kritische reflectie geworden. In een aantal opzichten is de rol van de hogescholen overtuigend, maar er is ook het nodige voor verbetering vatbaar.

Lectoraten en kenniskringen
Hoe kan het HBO haar bijdrage aan de kennisinfrastructuur verbeteren?

Over deze vraag hebben de Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid (AWT) en de Onderwijsraad zich gebogen. In 1999 brachten zij een gezamenlijk advies uit: *HBO en kenniscirculatie*, in 2001 een vervolg daarop: *Hogeschool van kennis* (met het accent op de o, dat de meegegeven ambitie weerspiegelt!). Naast veel andere modaliteiten bieden lectoraten en kenniskringen interessante nieuwe mogelijkheden, zo stellen de raden.

Lectoraten hebben verschillende doelstellingen:

– vernieuwing van het onderwijs en professionalisering van docenten;

Modus 1 kennisproductie

- Kennisproductie op basis van academische belangen en interesses.
- Monodisciplinair georganiseerd, eventueel als basis voor multidisciplinariteit.
- Homogeniteit in werkwijze, organisatie en benodigde vaardigheden.
- Indirecte relatie tussen wetenschap en maatschappelijke gevolgen; lineair model van kennisproductie: fundamenteel > toepassing.
- Kwaliteitscriteria ontleend aan de eigen discipline.

Modus 2 kennisproductie

- Kennisproductie in de context van directe toepassing.
- Transdisciplinariteit, niet zonder meer te herleiden tot monodisciplines.
- Heterogeniteit in werkwijze, organisatie en sociale vaardigheden.
- Maatschappelijke impact van nieuwe kennis is vanaf het begin onmiddellijk zichtbaar: dynamisch, non-lineair productiemodel.
- Kwaliteit afgemeten aan betekenis in de samenleving.

Kader 1

– doen van praktijkgericht onderzoek, gericht op praktijkinnovatie;
– bijdragen aan de kenniscirculatie met beroepspraktijk/bedrijfsleven.
Lectoren verzamelen *kenniskringen* om zich heen: groepen vakdocenten en praktijkprofessionals. De deelnemers brengen hun kennis in en ontwikkelen die samen verder door studie en onderzoek.

In 2001 hebben de Minister van OCenW en de voorzitter van de HBO-raad een convenant ondertekend, waarin afspraken zijn neergelegd voor de aanstelling van lectoren op hogescholen gedurende vier jaar.

Kennis in soorten

In de gedachtevorming en publiciteit over lectoraten valt vaak het woord 'kennis': *kennissamenleving*, *kenniseconomie*, *kennisinfrastructuur*, *kenniskring*, *kenniscirculatie*, *kennisontwikkeling*, *kenniscentrum*. Renique (2003) beschouwt een lectoraat als kennisbrug: een verbinding tussen hogeschool en bedrijfsleven. Het begrip 'kennis' is lange tijd vooral geassocieerd met het soort kennis dat traditioneel aan universiteiten en onderzoeksinstituten is ontwikkeld en vastgelegd in teksten, formules, schema's, tabellen. Toepassingsmogelijkheden voor deze kennis zijn vervol-

gens door anderen uitgewerkt en door weer anderen onder gebruikers verspreid. Deze vorm van kennis duiden we wel aan als 'weten' ('know what' en 'know why') of 'expliciete kennis'. Dat wil zeggen: kennis die je kunt opslaan in boeken of op cd-rom, in voorraad kunt hebben (Onderwijsraad, 2003a).

In een kennissamenleving en in kennisintensieve organisaties als hogescholen en zorginstellingen gaat het allang niet meer alleen om dit soort kennis. De inzet, de toepassing van kennis wint steeds meer aan belang. Daarvoor is *impliciete* kennis nodig. Het gaat hier om 'know how', weten te handelen, persoonlijke bekwaamheid, ofwel: competentie.

Ook is aandacht nodig voor 'know who': in veel gevallen zal een appél moeten worden gedaan op ervaren beroepsbeoefenaars en experts. Zij kunnen ideeën of operationele kennis leveren die in bepaalde situaties ontbreekt (Onderwijsraad, 2001, 2003a). Kenniskringen en praktijkgericht onderzoek, waarin professionals uit de praktijk participeren, zijn daar zeer geschikt voor.

De twee soorten kennis (zie overzicht in kader 1) staan niet los van elkaar, ze hangen met elkaar samen en vullen elkaar aan (De Vijlder, 2002).

■ “DE INZET, DE TOEPASSING VAN KENNIS WINT STEEDS MEER AAN BELANG”

Modus 1 leren

- Leren op basis van in het onderwijs ontwikkelde conventies over leermethoden en leerinhouden.
- Georganiseerd naar leerstofgebieden, eventueel als basis voor 'projecten'.
- Homogeniteit en voorspelbaarheid in methoden en organisatie.
- Relatie tussen leren en samenleving is volgtijdelijk en indirect.
- Kwaliteitscriteria worden ontleend aan interne 'onderwijskundige' standaarden.

Modus 2 leren

- Leren in de context van de directe toepassing.
- Kennis en vaardigheden niet zonder meer te herleiden tot afzonderlijke leerstofgebieden.
- Heterogeniteit en persoonsgebondenheid in methoden en organisatie.
- Leren is in tijd en impact direct verweven met andere activiteiten.
- Kwaliteit afgemeten aan betekenis in de samenleving.

Kader 2

Foto: Frank Muller Fotografie, Nijmegen

Elke hogeschool kan sinds 2002-2003 op een thema een lector benoemen

Leren in soorten

Hetzelfde gebeurt met leren en opleiden. Naast de 'modus 1' leren, waarin de nadruk ligt op vakken, leerstof en kennisoverdracht, is een 'modus 2' leren ontstaan, waarin het accent ligt op het verwerven van bekwaamheid in en gericht op de beroepspraktijk (zie overzicht in kader 2).

Beide soorten kennis en leren zijn momenteel naast en door elkaar zichtbaar in de praktijk. Dat kan soms verwarrend zijn. In ieder geval werpt het veel vragen op en stof voor discussie. Hoe moeten we bijvoorbeeld vanuit het perspectief van de

twee soorten kennis kijken naar 'evidence based' verplegen? Wat is nodig om 'het nieuwe leren' vorm te geven? Welke rol spelen vakken en leerstof in een competentiegericht curriculum? Hoe worden onderzoeksresultaten en innovatieve praktijkkennis ingebed in het curriculum? Welke eisen stelt een dynamisch kennismodel aan een kenniskring? Wie doen eraan mee? Hoe creëer je een kennisnetwerk, een kennissamenleving samen met de beroepspraktijk? (Onderwijsraad, 2003b).

Bestaande vormen van kenniscirculatie verbeteren
De ondertitel van *Hogeschool van Ken-*

nis is: kennisuitwisseling tussen beroepspraktijk en hogescholen. Hoewel op het punt van kennisuitwisseling de afgelopen jaren vooruitgang is geboekt en vernieuwende initiatieven zijn genomen, is er nog veel te wensen over.

De AWT en de Onderwijsraad noemen in hun advies een aantal vormen ('modaliteiten') van kenniscirculatie die al gangbaar zijn, maar waaraan nog veel te verbeteren valt, onder meer:

- afstemming van curricula op de vraag;
- synergie scheppen tussen stagebegeleiding en onderwijs;
- ervaringen van stagiairs benutten

- voor het onderwijs;
- duaal onderwijs over de hele linie van het HBO invoeren;
- docenten detacheren naar of stage laten lopen bij bedrijven en instellingen;
- innovaties in het beroepenveld monitoren door bezoek van docenten aan vakbeurzen, congressen, scholingen;
- ontwerpen en ontwikkelen van kennisproducten die direct toepasbaar zijn, niet alleen door studenten maar vooral ook door docenten;
- ontwikkelen van faciliteiten voor virtueel onderwijs.

Beroepspraktijk van meet af aan betrekken

Wanneer het op al deze manieren nog onvoldoende is gelukt om de kenniscirculatie tot stand te brengen, waarom zou het nu dan wel lukken door de instelling van lectoraten en kenniskringen? Een vraag die getuigt van scepsis, maar niettemin interessant is om te stellen. Wat zijn belangrijke succesfactoren voor de lectoraten en kenniskringen? Hoe kunnen lectoraten een eigen vitaliteit en kracht ontwikkelen? Welke rol kunnen zij spelen bij curriculum- en onderwijsvernieuwing en de bovengenoemde, reeds bestaande modaliteiten versterken?

Bij bedrijven is er veel belangstelling voor lectoraten, zo leerde een enquête van VNO-NCW in 2002. Men volgt de ontwikkelingen echter ook kritisch. 'Voor het bedrijfsleven ligt de toets vooral bij de impuls die het lectoraat zal weten te geven aan de toepassingsgerichte kenniscirculatie. Juist op dat terrein is nog een wereld te winnen,' schrijft Chiel Renique van VNO-NCW (Th&ma, 2003-2). 'Als er geen sterke meerwaarde voor de kenniscirculatie

wordt gerealiseerd plaatsen we ook vraagtekens bij doelstellingen als onderwijsvernieuwing en professionalisering van docenten.' Bedrijven en instellingen raken niet betrokken wanneer zij pas achteraf mee kun-

■ “WAT ZIJN BELANGRIJKE SUCCESFACTOREN VOOR DE LECTORATEN EN KENNISKRINGEN?”

nen denken over mogelijke toepassingen van kennis. Hij pleit voor het van meet af aan betrekken van het werkveld bij de kennisontwikkeling. Voor een modus 2 kennisproductie, kortom.

Stof genoeg voor de komende interviews! Het woord is daarin aan drie lectoren op het gebied van onderwijs (vormgeven van beroepsgerichte leertrajecten) en drie lectoren op het gebied van zorg (met het accent op verpleegkunde). Zij introduceren zichzelf, de opdracht waaraan zij zich hebben verbonden, hun ambities en hun plannen. We concentreren ons vooral op vragen, zoals in die in de voorgaande tekst zijn opgeworpen. Dus niet primair inhoudelijk, maar vooral gericht op de beoogde doelstellingen van lectoraten en kenniskringen, de principes, de aanpak, de succesfactoren en de valkuilen.

Literatuur

- De Vijlder, dr. Frans J. de (2002): Leren organiseren (2: Leren en kennisproductie in de kennissamenleving). In: *Schoolagenda 2010. Deel 2: essays. Adviesraad voor het Wetenschaps- en technologiebeleid en Commissie van Overleg Sectorraden onderzoek en ontwikkeling*. Den Haag: AWT/COS.
- Onderwijsraad en Adviesraad voor het Wetenschaps- en technologiebeleid (1999): HBO en kenniscirculatie. Den Haag: AWT/Onderwijsraad.
- Onderwijsraad en Adviesraad voor het Wetenschaps- en technologiebeleid (2001): *Hogeschool van kennis. Kennisuitwisseling tussen beroepspraktijk en hogescholen*. Den Haag: AWT/Onderwijsraad.
- Onderwijsraad (2003a): Leren in een kennissamenleving. Verkenning. Den Haag: Onderwijsraad.
- Onderwijsraad (2003b): Kennis van onderwijs. Ontwikkeling en benutting. Advies. Den Haag: Onderwijsraad.
- Pasch, Tonny van de (2003): Lectoraten in het hoger beroepsonderwijs. In: *TvZ | Tijdschrift voor Verpleegkundigen*. 2003 nr. 7.
- Renique, Chiel – VNO-NCW (2003): Het lectoraat als kennisbrug. In: *Th&ma, Tijdschrift voor Hoger onderwijs & Management*. Jaargang 10, nummer 2. 's-Gravenhage: Elsevier Overheid.

¹Vaktijdschriften als *TvZ en Verpleegkunde* publiceren regelmatig een actueel overzicht van lectoraten die functioneren op het gebied van de verpleegkunde. (Zie bijv. *TvZ* 2003. nr. 7).

* Drs. Ans Grotendorst is partner in Kessels & Smit *The Learning Company* en lid van de Onderwijsraad.

Uitnodiging

De redactie van *Onderwijs en gezondheidszorg* nodigt de lezers van harte uit om te reageren op de interviews. De reacties worden verzameld, gepubliceerd en benut als input voor volgende interviews of reflectie daarop. De redactie wil op deze wijze een inspirerende en kritische gedachtewisseling stimuleren en op deze wijze bijdragen aan het succes van de lectoraten.

KENNIS MAKEN MET: Ruud Klarus

Foto: Frank Muller Fotografie, Nijmegen

Ruud Klarus: 'We willen weten hoe we de praktijk kunnen veranderen, competentiegericht kunnen maken'

Dr. Ruud Klarus is als lector verbonden aan Stoas Hogeschool te 's-Hertogenbosch en Dronten en aan de Hogeschool Arnhem Nijmegen (HAN). Bij beide hogescholen heeft hij de opdracht het competentiegericht opleiden en beoordelen in te richten en vorm te geven in en met de lerarenopleidingen. De accenten verschillen per opdracht, de ambitie is hetzelfde: 'Ik wil samen met mijn kenniskringen de onderwijswereld niet alleen interpreteren, maar deze ook veranderen en vooral verbeteren.'

door Ans Grotendorst*

Ruud, wat een voorrecht: twee leoraatsthema's rond competentiegericht opleiden. Waarin komen ze overeen, waarin verschillen ze?

'De kern van beide thema's is het vormgeven van competentiegericht

opleiden en beoordelen. Bij Stoas Hogeschool ligt het accent op het ontwikkelen van de ingrediënten voor een competentiegerichte lerarenopleiding: competentieprofielen van opleiders, een leerwegaafhankelijk assessment-

programma, een systeem voor studie en loopbaanbegeleiding en het ontwikkelen van opleidingsscholen samen met de AOC's. Bij de HAN ligt de nadruk op het competentiegericht opleiden en leren op de werkplek. Met

de werkplek bedoelen we dan de werkplek van de leraar, de school dus. 'Bij Stoas zijn we gericht op "groen", op de agrarische sector. We hebben daar leraren nodig in het vmbo en mbo (de AOC's) die veel van de sector afweten. Wanneer ik hier spreek over leraren bedoel ik daar "educatieve beroepen en functies" in de agrarische sector mee, dat is een ruimere en eigenlijk een betere aanduiding.

'Bij de HAN kijken we naar de kwaliteit van de werkplek als leerplek. Die kwaliteit wordt bepaald door de bekwaamheid van de opleider in de praktijk (dus degene die de toekomstige leraar opleidt op de werkplek), de condities van de werkplek en de mogelijkheden van de studenten (leervermogen, motivatie, voorkennis, ervaring). Van groot belang is het studentenperspectief op de werkplek. Is de werkplek bedreigend, onveilig, worden fouten afgestraft? Of is de werkplek juist uitnodigend en veilig? Kun je experimenteren, fouten maken, word je steeds uitgedaagd tot leren?'

Bij beide hogescholen functioneert een kenniskring. Bij Stoas bestaat die uit zeven personen, bij de HAN uit negen. Blijft die samenstelling de komende jaren hetzelfde en hoe werkt een kenniskring precies?

'Afspraken zijn gemaakt voor de duur van een jaar, op basis van gemiddeld een dag in de week per lid. Na een jaar kijken we verder. We kunnen de werkwijze en samenstelling voortzetten, maar wisseling van de wacht is ook mogelijk. De leden van de kenniskringen zijn lerarenopleiders. Zij zijn allemaal leider van een project dat is gericht op verbetering van het leren en opleiden. Afhankelijk van het project participeren ook leraren van de opleidingsscholen. We gaan de onderwijspraktijk niet beschrijven, verklaren en interpreteren, dat is al genoeg gedaan de afgelopen tijd. We willen weten hoe we de praktijk kunnen veranderen, competentiegericht kunnen maken. Het is ons te doen om verbeterkennis.'

“HET IS ONS TE DOEN OM VERBETERKENNIS”

Een dubbele doelstelling dus: het curriculum en de praktijk verbeteren en daar kennis over ontwikkelen?

'Inderdaad. Ik noem dat de interne en de externe functie van een kenniskring. De interne functie is gericht op directe, merkbare verbetering. De externe functie is gericht op kennisontwikkeling, theorievorming. Die functie is nog nieuw voor de hogescholen, men is nog niet gewend aan dit soort onderzoek. Veel lerarenopleiders en leraren zijn *reflective practitioners*, dat wil zeggen: professionals met grote vakbekwaamheid die regelmatig reflecteren op hun werk, al of niet samen met collega's. Voor theorievorming is echter meer nodig. Daarbij gaat het om zorgvuldig en systematisch empirisch onderzoek, het toetsen van aannames en het ontwikkelen van concepten en modellen. En we gaan op zoek naar goede voorbeelden. Op die manier kunnen we kennis verwerven over onderwijsverbetering, krijgen we meer grip op verbeterprocessen en effectieve interventies.'

Kennis en leren

Trouw aan zijn uitgangspunten voor leren en opleiden, gaf Ruud Klarus bij zijn aanstelling als lector aan Stoas Hogeschool geen openbare les in de vorm van een hoorcollege. Hij organiseerde een symposium waarbij de deelnemers zelf, met ondersteuning van Stoas-docenten en -studenten, antwoorden moesten vinden op de vraag hoe een op competentie-ontwikkelingsgerichte lerarenopleiding eruit zou kunnen zien. Via het aanboren van voorkennis, contextueel aanbieden van concepten en gezamenlijk, onder begeleiding van de lector, reflecteren op de eigen kennisontwikkeling, werd er kennis ontwikkeld. Uit de publicatie die het symposium begeleidde¹ komen zijn opvattingen en overtuigingen

over leren en opleiden scherp naar voren. Een paar citaten:

- 'De wending naar competenties is een uitdrukking van de wens om de kloof tussen onderwijs en arbeid te dichten.'
- 'Competenties ontwikkelen is leren.'
- 'Onderzoek doen naar competentieprofielen versterkt de relatie met het werkveld.'
- 'Competenties beoordelen gebeurt leergewonafhankelijk.'
- 'Competentiegericht leren is een aanmoediging om de institutionele en culturele grens tussen arbeid en school over te steken.'
- 'Weten is meer een kwestie van ontdekken dan van kennis.'

Dit lijken mij inmiddels algemeen geaccepteerde uitgangspunten en opvattingen. Toch?

'We zijn in de gemeenschappelijke discussie daarover inderdaad aardig op weg. Maar vergis je niet: de klassieke beelden van kennis en leren zijn zeer hardnekkig. De overtuiging "leren is schoolbanken met een leraar ervoor die kennis overdraagt" is in ons denken en onze cultuur diep verankerd. Op allerlei momenten duikt die overtuiging op en staat dan als leerblokkade op de weg naar vernieuwing². Een belangrijke doorbraak is de ontwikkeling geweest van erkenning van verworven competenties (EVC)³. Voor veel mensen was het echt een eye-opener: verhip, ik heb hier op de werkplek veel geleerd! Met het schoolse beeld in hun achterhoofd komen mensen gewoon niet op het idee dat je van werken kunt leren. De EVC-aanpak staat eigenlijk nog aan het begin van haar mogelijkheden. Tot op heden hanteert men kwalificaties en kwalificatiestructuren van hbo en mbo als referentiepunt, als maatlat. Het gevolg daarvan is dat mensen nog vaak teruggeleid worden in het schoolsysteem, dat zij vroeger teleurgesteld of gefrustreerd hebben verlaten⁴, om een aanvullend leertraject te volgen. Laat de school maar naar de praktijk komen en daar samen met de werknemer een portfolio samenstellen!'

“DE KLASSIEKE BEELDEN VAN KENNIS EN LEREN ZIJN ZEER HARDNEKKIG”

‘Wat wij willen weten is hoe je de werkplek en het werk zo kunt inrichten dat er meer geleerd wordt. Want leren op de werkplek komt niet vanzelf tot stand. De beroepspraktijk is niet alleen op leren gericht. De productie, de dienstverlening staat voorop. Wanneer men op de werkplek gaat ervaren dat leren (bijvoorbeeld via coaching) directe opbrengsten heeft, zal de aandacht voor en het belang van leren groeien.’

Op een nieuwe manier kijken naar leren, opleiden en beoordelen kan volgens mij pas als je afscheid durft te nemen van het oude.

‘In mijn inaugurele publicatie van Stoas Hogeschool schrijf ik over de noodzaak om *los te laten*. Het loslaten van vanzelfsprekendheden is wellicht nog moeilijker dan het ontwikkelen van nieuwe structuren en deskundigheden. De omslag naar competentiegericht opleiden is vooral loslaten. Loslaten van klassieke roosters, academische vakordening, gefragmenteerd aanbod, de rol van de docent als allesweter en allesregelaar en “koning in eigen klas.” Maar ook loslaten van de klassieke manier van onderzoek doen volgens het “R&D-model”. Dat wil zeggen het model waarin men eerst empirisch onderzoek doet, dan inspanningen levert om de uitkomsten toepasbaar te maken voor de praktijk (voorschriften, protocollen) en dan de resultaten implementeert in de praktijk. Bij iedere fase zijn andere mensen betrokken, het proces verloopt lineair. Dat model zie je nog regelmatig terug in “evidence-based” onderzoekspraktijken in de gezondheidszorg. Wanneer het je te doen is om de verbinding tussen school en praktijk en tussen onderzoek en praktijk, wanneer je kennisuitwisseling op

gang wilt brengen, is dat geen geschikt model. In de kenniskringen gaat het juist om de verbinding, de uitwisseling. We ontwikkelen werkenderweg concepten en modellen, de theorie komt in en dicht bij de praktijk tot ontwikkeling.’

Een laatste vraag, Ruud. In mijn introductieartikel van deze serie¹ signaleer ik het enthousiasme, maar ook de twijfel die er bij bedrijven en instellingen bestaat over de lectoraten en kenniskringen. Gaat de kennisuitwisseling tussen beroepspraktijk en hogescholen deze keer lukken? We hebben al veel uiteenlopende pogingen voorbij zien komen de afgelopen jaren.

‘Je verwijst daarbij naar het overzicht dat de Onderwijsraad en de Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid geven in hun advies “Hogeschool van kennis” (2001), hetzelfde advies dat de instelling van lectoraten en kenniskringen sterk bepleit. Als “pogingen” uit de afgelopen jaren worden genoemd: synergie scheppen tussen stagebegeleiding en onderwijs, ervaringen van stagiairs benutten voor het onderwijs, duaal onderwijs over de hele linie van het HBO invoeren, docenten detacheren naar of stage laten lopen bij bedrijven en instellingen en zo nog het een en ander.’

‘De ene poging is succesvoller dan de andere, maar los daarvan: het zijn allemaal initiatieven waarbij de systeem-scheiding tussen school en praktijk intact blijft. Het zijn bruggetjes over de kloof tussen de wereld van de school en de wereld van de beroepspraktijk. Het probleem is nu juist het bestaan van twee werelden. We moeten geen bruggetjes bouwen maar van de twee werelden één maken. Duaal onderwijs is een grote stap op weg daarnaartoe. Wat ik zou willen is *supported learning*, ondersteunend leren, flankerend onderwijs bij de praktijk. We moeten ophouden om vanuit een opleidingslogica naar het werk, naar de praktijk te kijken. We moeten vanuit een arbeidslogica leren kijken naar het onderwijs.’

Literatuur

- Onderwijsraad en Adviesraad voor het Wetenschaps- en technologiebeleid (2001): Hogeschool van kennis. Kennisuitwisseling tussen beroepspraktijk en hogescholen. Den Haag: AWT/Onderwijsraad
- Grotendorst, Ans (2003): Kennis maken met... In: Onderwijs en gezondheidszorg, jaargang 27, nr. 6, blz. 3 tot 6.
- Klarus, R. (1998): Competenties erkennen. Een studie naar modellen en procedures voor leerwegaafhankelijke beoordeling van beroepscompetenties. 's-Hertogenbosch: Cinop (dissertatie).
- Klarus, dr. Ruud (2002): De betekenis van leren. Paradigmawisselingen in het beroepsonderwijs. Wageningen: Stoas Onderzoek.
- Klarus, dr. Ruud (2003): Competenties ontwikkelen in de lerarenopleiding. Wageningen: Stoas.
- Kessels, prof. dr. Joseph en Grotendorst, drs. Ans (2003, in druk): EVC: selectie of aanmoediging van talent? Leren is meer dan weten en meten. In: Opleiding & Ontwikkeling. Tijdschrift voor HRD, 16e jaargang. Den Haag: Reed Business Information bv.
- Onderwijsraad (2003, in druk): Werk maken van een leven lang leren. Advies. Den Haag: Onderwijsraad.

Noten

- ¹ Ruud Klarus, 2003.
- ² Ruud Klarus, 2002.
- ³ Zie onder meer: R. Klarus, 1998
- ⁴ Vgl. Kessels en Grotendorst, 2003 en Onderwijsraad, 2003.
- ⁵ Ans Grotendorst, 2003.

* Drs. Ans Grotendorst is partner in Kessels & Smit *The Learning Company* en lid van de Onderwijsraad.

“WE MOETEN GEEN BRUGGETJES BOUWEN MAAR VAN DE TWEE WERELDEN ÉÉN MAKEN”

Kennis maken met ...

lector Berno van Meijel

INTERVIEW

Foto: Berno van Meijel

Het lectoraat van dr. Berno van Meijel aan de hogeschool Inholland is kersvers. De kenniskring is half november jl. officieel geïnstalleerd, de lectorale rede is nog in voorbereiding. Maar het bruist al enige tijd van de activiteiten. Het lectoraat richt zich op de ontwikkeling en verspreiding van best-practice in de Geestelijke Gezondheidszorg (GGZ) en de psychiatrische verpleegkunde. 'Ik wil praktijk-ontwikkeling en kennisontwikkeling stimuleren met gevarieerde onderzoeksmethoden. De psychiatrische verpleegkunde moet zich niet laten dwangbuizen door methodologische vooringenomenheid.'

door Ans Grotendorst*

Berno, je hebt naast je aanstelling bij Verplegingswetenschap in Utrecht nu ook een lectoraat aan de hogeschool Inholland. Hoe verdeel je je aandacht en je tijd?

'Officieel 50-50, qua aanstelling. Ik prijs me gelukkig dat er inhoudelijk veel verwantschap is tussen de onderzoeks- en ontwikkelingsthema's in beide functies. Ik kan echt focussen op het GGZ-cluster en veel verschillende, productieve verbanden leggen. Zo kan ik als het ware bouwen aan een brede kennissamenleving om de kenniskring heen. De hogeschool Inholland heeft verschillende vestigingsplaatsen,

van Alkmaar tot Rotterdam. Het lectoraat betreft vooral de regio Noord-Holland.'

Het lectoraat richt zich op de ontwikkeling en verspreiding van best-practice in de Geestelijke Gezondheidszorg (GGZ). GGZ definiëren jullie breder dan 'psychiatrie'.

'Ja, er is gekozen voor een 'GGZ-brede' invalshoek. Die omvat de acute en chronische psychiatrie, psychogeriatric en gerontopsychiatrie en de verstandelijk gehandicaptenzorg. Het is ons te doen om best practice, om de ontwikkeling en toetsing van interventies bin-

nen dat hele domein. Er zijn veel overeenkomsten in verpleegkundige interventies bij de verschillende GGZ patiëntcategorieën. Nieuwe kennis, opgedaan bij de ene categorie is relatief makkelijk te transponeren naar een andere categorie.

De onderzoeksthema's zijn relevant voor het hele domein. Bijvoorbeeld: 'Vermaatschappelijking en de implicaties daarvan voor GGZ-verpleegkundigen'. Afhankelijk van hoe de patiënt is gesitueerd ontmoeten we ook andere beroepsgroepen. De individuele patiënt als persoon komt steeds meer centraal te staan en niet de medische diagnose

of de setting waarin hij verkeert. Professionals uit verschillende beroepsgroepen werken samen in multidisciplinaire zorgprogramma's. Dat vraagt andere, nieuwe bekwaamheden van de verpleegkundigen.

We zullen ook onderzoek initiëren naar vragen van patiënten op het gebied van intimiteit en seksualiteit. We weten dat 30% van de chronisch psychiatrisch zieken dergelijke vragen heeft die niet door de hulpverleners beantwoord worden. Zorgverleners vinden het lastig om deze problematiek goed tegemoet te treden. In het onderzoek kunnen we nagaan wat precies die zorgvragen zijn, hoe we ze kunnen verduidelijken, er meer grip op kunnen krijgen.'

Hoogleraar Giel Hutschemaekers² pleit voor de koppeling van praktijkkennis met uitkomsten van effectonderzoek: evidence-based mental health. En dan niet in de klassieke opvatting: het toepassen van interventies waarvan door middel van modern effectonderzoek is aangetoond dat ze effectief zijn. Maar door relaties te leggen tussen praktijkkennis en wetenschappelijke kennis. Door de dialoog aan te gaan. Herken jij je hierin?

'Helemaal. De basis voor evidence-based verpleegkundig handelen in de GGZ is nog niet stevig. Wetenschappelijk onderzoek in binnen- en buitenland heeft relevante kennis opgeleverd, maar deze kennis is niet echt doorgedrongen tot de werkvloer. Aan de andere kant is binnen zorginstellingen veel ervaringskennis opgebouwd, maar deze kennis is niet systematisch geïnventariseerd en beschreven. Het doel van het lectoraat GGZ is het bevorderen van de koppeling tussen ervaringskennis in de praktijk, wetenschappelijk onderzoek en onderwijs.

Interventie-ontwikkeling

In zijn proefschrift³ gaat Berno van Meijel uitgebreid in op methodologische aspecten bij de (evidence-based) interventie-ontwikkeling in de verpleegkunde. Toetsen of een interventie effectief is, is pas zinvol nadat een zorgvuldig ontwikkelingstraject is doorlopen, zo stelt hij. Zo'n ontwikkelingstraject

kent verschillende fasen:

- literatuurstudie, om de reeds beschikbare kennis over het probleem op te sporen;
- deelstudies gericht op:
 - probleemanalyse;
 - het beter in kaart brengen van de behoeften en zorgvragen van de patiënt;
 - verkenningen van bestaande interventiepraktijken, waarin ervaring is opgedaan met de betreffende interventie
- ontwerp van de interventie, op basis van het literatuuronderzoek en de deelstudies;
- validering van de interventie door toepassing op beperkte schaal (in case studies) in de verpleegkundige praktijk;
- eventueel: effectonderzoek door middel van een gecontroleerd experiment (RCT-Randomised Controlled Trial).

In jouw onderzoeksbenadering is dus plaats voor een mix van methoden?

'Je zou kunnen zeggen dat een inductieve en een deductieve benadering elkaar aanvullen. We gaan van het bijzondere naar het algemene en van het algemene naar het bijzondere. In de aanpak is er veel aandacht en ruimte voor de patiënt en diens sociale netwerk: welke vragen en behoeften hebben zij precies? Er is ook alle aandacht voor bestaande praktijken van profes-

'HET DOEL VAN HET LECTORAAT IS DE KOPPELING VAN ERVARINGSKENNIS, WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK EN ONDERWIJS'

sionals. De waardevolle bevindingen uit de praktijk confronteren we met bestaande concepten en modellen en ontwikkelen die verder.

We doen kwantitatief, maar ook veel kwalitatief onderzoek. Dat botst wel eens met klassieke opvattingen over wat 'goed onderzoek' is. Die zijn vaak nog kwantitatief/natuurwetenschappelijk gekleurd. Experimenteel onderzoek

is dan de hoogste norm, kwalitatief onderzoek scoort lager. Dat is te veel sociaal-wetenschappelijk, dat neigt teveel naar journalistiek. Ik ben het daar niet

'DE PSYCHIATRISCHE VERPLEEGKUNDE MOET ZICH NIET LATEN DWANGBUIZEN DOOR METHODOLOGISCHE VOORINGENOMENHEID'

mee eens. 90% van het handelen in de GGZ is niet door experimenten onderbouwd, maar dat wil nog niet zeggen dat dat handelen niet goed is. Er is veel uitstekend handelen en veel prima kwalitatief onderzoek. De psychiatrische verpleegkunde moet zich niet laten dwangbuisen door methodologische vooringenomenheid.'

Kenniskring

Half november is een kenniskring gestart. Kun je daar wat meer over vertellen?

'De kenniskring bestaat uit twaalf innovatieve mensen. Sommigen zijn voor een dag in de week aangesteld, anderen voor twee dagen. In principe gaat het om een aanstelling van een jaar. Daarna kijken we naar de ontwikkelde competenties van de mensen en de relevantie en levensvatbaarheid van de projecten, ook in financieel opzicht. We hebben een open werving gehouden, niet van te voren functieprofielen of -eisen opgesteld. Alleen duidelijk de doelstelling van het lectoraat beschreven en daarbij een open uitnodiging gevoegd: wie wil er meedoen? Er was veel belangstelling en tijdens de sollicitatiesprekken ontstond er vaak al een verrassende diepgang en inspiratie. Dat was echt geweldig!

We hebben met de keuze voor mensen geredeneerd vanuit de praktijk van de GGZ: is er sprake van een sterke affiniteit met en kennis van de psychiatrie? Is er een sterke motivatie aanwezig om de praktijk te onderzoeken en te verbeteren?

De leden van de kenniskring zijn allemaal leider van een project, waarin het gaat om praktijk én kennisontwikkeling. Lid zijn van een kenniskring betekent ook: leren onderzoek doen, onderzoekservaring opdoen, en een ontwikkelingstraject volgen, zowel als groep als individueel. De projecten staan niet los van elkaar, er moeten juist dwarsverbanden groeien, zodat er een intensieve uitwisseling van kennis en ervaringen gaat ontstaan.'

In mijn introductieartikel⁴ signaleer ik het enthousiasme, maar ook de twijfel die er bij instellingen bestaat over de lectoraten en kenniskringen. Chiel Renique van VNO-NCW schrijft bijvoorbeeld: 'Als er geen sterke meerwaarde voor de kenniscirculatie wordt gerealiseerd, plaatsen we ook vraagtekens bij doelstellingen als onderwijsvernieuwing en professionalisering van docenten.' Hoe wil jij vanuit het lectoraat het onderwijs beïnvloeden?

'De kennis die we in de verschillende projecten opdoen kunnen we meteen benutten voor curriculumvernieuwing, zowel voor de differentiatie van de HBO-V als voor het inrichten van het mastersprogramma. Met 'kennis' doel ik niet alleen op het weten ('know what' en 'know why'), louter weten is niet interessant. Bij het ontwerpen van leertrajecten en onderwijsprogramma's moeten we steeds de vraag stellen: 'Wat is er nodig om een goede professional te worden in de GGZ?' ('know how').

Projecten die binnen het lectoraat op stapel staan

1. Preventie van zelfverwondend gedrag in de GGZ
2. Psychiatrische en gedragsproblematiek bij cliënten met een lichte verstandelijke handicap
3. Zorg voor mensen met complexe psychogeriatrische problematiek
4. Structuur bieden als verpleegkundige interventie
5. Zorg voor mensen met niet-aangeboren hersenletsel
6. Vermaatschappelijking en de implicaties voor de verpleegkundige zorg
7. Afstemming van zorgaanbod en zorgvraag: intimiteit en seksualiteit bij mensen met chronische psychiatrische problematiek
8. De narratieve benadering binnen de GGZ-verpleegkunde
9. Waarom kiezen studenten (niet) voor het werken in de GGZ?
10. Competenties van GGZ-verpleegkundigen
11. Medicatiecompliance bij mensen met schizofrenie
12. Curriculumontwikkeling HBO-V differentiatie GGZ en Master ANP/GGZ
13. Deskundigheidsbevordering docenten HBO-V
14. Nationale en internationale samenwerking
15. Contractactiviteiten
16. PR

De projecten die we doen in de kenniskring zijn illustraties van best practice, die kunnen een prachtige functie vervullen bij het voorbereiden van studenten op de praktijk. Ik wil bij toekomstige professionals flexibel denken stimuleren. Het is van belang dat zij leren denken vanuit concepten en generieke principes en die kunnen toepassen in specifieke contexten.'

Dat vraagt ook veel van docenten.

'Zeker, en daarom ontwikkelen we ook een programma dat speciaal op hen is gericht. Docenten zouden meer in en vanuit de praktijk moeten kunnen werken, in verschillende rollen. Zij hebben

dan een directe binding met de praktijk, kunnen praktijk- en onderwijsinnovatie verbinden. Duale opleidingen bieden in dat opzicht goede mogelijkheden, ook voor de studenten trouwens. Zelf wil ik ook steeds in contact blijven met de praktijk, dat is noodzakelijk, daar wil ik voortdurend alert op zijn.'

Noten

- ¹ Julius Centrum voor Gezondheidswetenschappen en Eerstelijns Geneeskunde
- ² Giel Hutschemaekers (2001): Onder professionals
- ³ Berno van Meijel (2003): Relapse prevention in patients with schizophrenia.
- ⁴ Ans Grotendorst: Kennis maken met... O&G nr. 6, oktober 2003

Literatuurreferenties

Hutschemaekers, Giel (2001): Onder professionals. Hulpverleners en cliënten in de geestelijke gezondheidszorg. Oratie. Nijmegen: SUN

Meijel, Berno van (2003): Relapse prevention in patients with schizophrenia: a nursing intervention study. (Terugvalpreventie bij patiënten met schizofrenie: een verpleegkundige interventiestudie). Dissertatie. Utrecht: UMCU

Onderwijsraad en Adviesraad voor het Wetenschaps- en technologiebeleid (2001): Hógeschool van kennis. Kennisuitwisseling tussen beroepspraktijk en hogescholen. Den Haag: AWT / Onderwijsraad

Grotendorst, Ans (2003): Kennis maken met... In: Onderwijs & Gezondheidszorg, jaargang 27, nummer 6, oktober 2003

* **Drs. Ans Grotendorst**, is partner in Kessels & Smit The Learning Company en lid van de Onderwijsraad.

Foto: Roel Pieper

Kennis maken met ...

lector Joke Mintjens

INTERVIEW

Bij de hoofdingang van het Meander Medisch Centrum in Amersfoort tref ik een gebruiende Joke Mintjes.

Net terug van de wintersport? Nee, van de Australische zomerzon. Door een slingerend gangenstelsel, de naam 'meander' waardig, bereiken we haar werkkamer, de uitvalsbasis voor haar activiteiten als coördinator integrale kwaliteitszorg. Dat werk doet zij drie dagen in de week. Daarnaast is zij sinds september 2003 lector Acute Intensieve Zorg aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (HAN), Faculteit Gezondheid, Gedrag en Maatschappij. Joke is een krachtig pleitbezorger van evidence based practice, als tegenhanger van ideologie en overtuiging.

door Ans Grotendorst*

'We moeten geen nieuwe interventies en werkwijzen in de zorg invoeren waarvan de werkzaamheid en het effect nog niet zijn aangetoond.'

De stap naar het lectoraat is een nieuwe uitdaging in de rijk geschakeerde loopbaan van dr. Joke Mintjes - de Groot. Zij is zowel verpleegkundige als ziekenhuishygiënist als gezondheidswetenschapper (richting verplegingswetenschap). Zij deed uitgebreid onderzoek naar de preventie van ziekenhuisinfecties in de acute zorg, publiceerde over dat onderwerp en promoveerde er ook op (Mintjes e.a., 2000).

ties in de acute zorg, publiceerde over dat onderwerp en promoveerde er ook op (Mintjes e.a., 2000).

Coördinator integrale kwaliteitszorg én lector. Hoe combineer je die twee kennis- en tijdsintensieve functies?

'De combinatie bevalt me zeer. Ik zou

nooit fulltime lector kunnen zijn. Ik heb niets te vertellen wanneer ik niet vanuit de praktijk, vanuit mijn eigen werkpraktijk kan praten. Als coördinator kwaliteitszorg doe ik ervaring op met het evidence-based werken, breng ik die 'practice' tot ontwikkeling, samen met alle professionals in het

ziekenhuis: verpleegkundigen, artsen, fysiotherapeuten, ziekenhuishygiënist, diëtisten, maatschappelijk werkers, noem maar op. Wat ik als zeer ondersteunend ervaar is dat hier in het Meander MC gewerkt wordt met de Balanced Score Card. Die kun je beschouwen als de cockpit van de organisatie, waarin veel gegevens samen komen die je met elkaar kunt verbinden en aan de hand waarvan je kunt sturen. Een fantastische basis voor integrale kwaliteitszorg.

Met elk van mijn twee 'banen' zou ik een hele werkweek kunnen vullen. Dat zou mijn functioneren noch het werk ten goede komen. Ik breng nu de prioriteit, focus en scherpheid aan, die ik nodig heb om voortvarend te ontwikkelen. Het is wel eens rennen ja, maar niet van hot naar her.'

■ 'BIJNA 40 JAAR GELEDEN STOND OP MIJN LEERLINGSPELD CARITATI SERVIAT SCIENTIA: KENNIS DIENE DE ZORG'

'Het leven boven de machines uittillen', (als variant op de titel van de oratie van Mieke Grijpdonck in Utrecht) zo typeer je je opdracht¹. En dat door middel van kennis. Met kennis wil je bijdragen aan de onderbouwing van het praktisch handelen.

'Ja, en dat noemen we tegenwoordig 'evidence-based practice'. Een nieuwe, beetje modieuze term. Het begrip is echter al oud. Bijna 40 jaar geleden stond op mijn leerlingenspeld van de verpleegstersschool van het VU-ziekenhuis de spreuk: Caritati serviat scientia: kennis diene de zorg. Met wetenschappelijke kennis, verzameld in de prak-

tijk, kunnen we de zorg verbeteren. Het boegbeeld van de verpleging, Florence Nightingale, benadrukte al het belang van onderzoek voor verbetering van de verpleegkundige zorg (What you want are facts, not opinions...). Ze voegde de daad bij het woord en telde hoeveel patiënten stierven na een beenamputatie, analyseerde de gegevens en publiceerde ze - al in 1863!

De patiënt telt - en daarom moet de professional tellen.'

Onderzoekslijnen

Volgens de opdracht richt het lectoraat zich op de zorg voor traumapatiënten en patiënten met circulatiestoornissen. Wat zie je als belangrijke onderzoeksthema's de komende tijd?

'De kernopdracht van het lectoraat is: het initiëren en begeleiden van beschrijvend onderzoek naar problemen vanuit patiëntenperspectief, en onderzoek rond ontwikkeling, implementatie en evaluatie van interventies. Daarnaast kennisoverdracht aan docenten en professionals in de praktijk en curriculumvernieuwing.

Wat de onderzoeksopdracht betreft: we geven prioriteit aan de zorg voor traumapatiënten, dat wil zeggen patiënten met acuut somatisch letsel. Een traumapatiënt ontvangt traumazorg, dat is zorg met een spoedeisend karakter, verleend door ambulancezorg, traumacentra, ziekenhuizen en revalidatiezorg. Deze vormen de schakels in de keten van traumazorg. In deze zorgketen liggen er veel terreinen braak voor onderzoek naar uitkomsten van zorg vanuit patiëntenperspectief. We moeten kiezen. Het meest zinvol lijkt het om ons te richten op het voorkómen van onnodige pijn en angst, op het voorkómen van complicaties zoals infecties en decubitus en op de behoeften aan informatie van patiënten en hun naasten. Er is veel bekend over hoe triage het best georganiseerd kan worden, maar relatief weinig over de behoefte van patiënten en hun naasten aan informatie en bejegening².

De onderzoeken van de leden van de kenniskring, die ik begeleid, richten zich op pijn en ziekenhuisinfecties. Sommigen oriënteren zich nog.'

Kenniskring: interface tussen onderwijs en praktijk

'De kenniskring bestaat uit zes docenten aan de hbo- en mastersopleidingen van de faculteit Gezondheid, Gedrag en Maatschappij van de HAN. Het gaat om verschillende disciplines: verpleegkunde, fysiotherapie en maatschappelijk werk. Door zelf onderzoek te doen vergroten de docenten hun kennis en ervaring in praktijkgebonden onderzoek. De opgedane kennis wordt gedeeld in de kenniskring, noodzakelijke kennis die ontbreekt wordt aangevuld. De resultaten van het onderzoek brengen we niet alleen in in het onderwijs, maar verspreiden we ook onder de in de praktijk werkzame professionals. Deze professionals werken samen met leden van de kenniskring. Ook studenten kunnen meedoen.

Door de onderwerpen voor onderzoek samen met de praktijk te kiezen bevorderen we de aansluiting tussen praktijk en onderwijs. Je zou kunnen zeggen dat de kenniskring een interface vormt tussen onderwijs en praktijk.

We werken nauw samen met twee ziekenhuizen: het Canisius Wilhelminaziekenhuis en het UMC St. Radboud in Nijmegen. Ziekenhuis Rijnstate in Arnhem komt daar misschien later nog bij. Hoogleraar verplegingswetenschappen Theo van Achterberg (Katholieke Universiteit Nijmegen) biedt geweldige ondersteuning bij het organiseren van en vorm geven aan praktijkgebonden verplegingswetenschappelijk onderzoek.

De ziekenhuizen, de professionals in de praktijk en de leden van kenniskring: zij allen hebben invloed op de keuze van de onderzoeksthema's, binnen de aangegeven kaders. Tegen de leden van de kenniskring heb ik gezegd: kies een onderwerp waar je passie en nieuwsgierigheid naar uitgaan, dat is de sterkste basis voor goed onderzoek. Wanneer je gepassioneerd en met een 'drive' werkt is je kans op succes groot en houd je het vol, ook waar anderen opgeven. Eerst het onderwerp, dan het enthousiasme, dan de methodologie. Dat is de volgorde.'

Slikvermogen

Ben je zelf ook een gepassioneerd onderzoeker?

'Ja, beslist. Ik ben ook sterk doordrongen van de noodzaak om evidence-based te werken. Als tegenhanger van het werken vanuit ideologie, of overtuigingen, of 'geloof'. Iedereen werkt vanuit waarden en overtuigingen. Maar louter overtuigingen bieden geen fundament voor het invoeren van nieuwe werkwijzen en interventies in de praktijk. Een voorbeeld. Momenteel staat 'belevingsgerichte zorg' sterk in de aandacht. Er is natuurlijk niets mis mee om rekening te houden met de beleving van de patiënt. Maar we weten nog veel te weinig van de werkzaamheid en de effecten van belevingsgerichte zorg om er op grote schaal toe over te gaan. Wordt de patiënt er echt beter van? Waaraan is dat te merken? Wat werkt, wat niet?

Dit is net zo goed van toepassing op het onderwijs. Vernieuwingen die worden

'WHEN I THINK BACK OF ALL THE CRAP I LEARNED AT HIGH SCHOOL, IT'S A WONDER I CAN THINK AT ALL.'

doorgevoerd hebben vaak een ideologisch-politiek gekleurde achtergrond. Serieuze, goed gecontroleerde, groot-schalige experimenten krijgen veel te weinig kans³.

Onderzoek kan inspirerend zijn, maar ook bedreigend - vooral voor degenen die vanuit een 'geloof' werken. Onderzoek kan ons bevestigen en sterken in onze aanpak, maar het kan ons ook teleurstellen. Evidence-based kunnen en willen werken vraagt 'slikvermogen', relativerings- en reflectievermogen. Van hbo'ers mag je dat verwachten, moet je dat verwachten.'

Foto: Frank Muller Fotografie, Nijmegen

'When I think back of all the crap I learned at high school, it's a wonder I can think at all.' Een zin uit een song van Paul Simon, die je citeert in je rede. Lekker wrang. Je refereert ook aan het advies van de Onderwijsraad en AWT om de kenniscirculatie tussen hogescholen en beroepspraktijk te verbeteren, onder andere door lectoraten en kenniskringen. Gaan we minder 'crap' krijgen de komende tijd?

'Met die crap valt het gelukkig wel mee. Maar er is nog een lange weg te gaan naar de hogeschool als 'kenniscentrum'. Op die weg zetten wij nu onze eerste stappen. We hebben ambitieuze doelstellingen meegekregen, dat maakt het spannend. Betere aansluiting met de praktijk krijgen de docentonderzoekers door hun werk in de onderzoekswerkplaats. Daar wordt de praktijk tot leeromgeving voor docenten, studenten en in de praktijk werkzame professionals. Door de opgedane kennis en ervaring in te brengen in het onderwijs, wordt het curriculum meer practice-based.

De opdracht moet in 2006 leiden tot aantoonbare resultaten op verschillende terreinen, waaronder innovatie van onderwijs en professionalisering van docenten. Wat me opvalt in de prestatie-indicatoren die genoemd zijn in de aanvraag voor het lectoraat, is dat ze vanuit de aanbodzijde zijn geformuleerd. Analoot aan de uitkomsten van zorg vanuit het patiëntenperspectief, zouden de beoogde resultaten van onderwijs geformuleerd moeten zijn vanuit het studentenperspectief. En ik wil nog verder gaan: de uitkomstindicato-

ren zou ik willen zien in praktijktermen, niet in onderwijs termen. Wie opleidt voor de praktijk moeten ook durven afrekenen op uitkomsten in de praktijk!

Noten

- ¹ Rede bij de installatie van het lectoraat, 23 september 2003
- ² Zie bijv. het proefschrift van M. Kaljouw (1998): Behoeften van familieleden van intensive care patiënten.
- ³ [Noot AG] Onderwijsseconoom Hessel Oosterbeek (2001) noemt het onderwijsbeleid om die reden 'kwakzalverij'. Hij pleit voor een experimentele opzet van onderwijsvernieuwingen, zodat er op basis van resultaten geparaat kan worden.

Literatuurreferenties

Kaljouw, M. (1998): Behoeften van familieleden van intensive care patiënten. Proefschrift, Universiteit Maastricht

Mintjes - de Groot, dr. A.J. (2003): Acute Intensieve Zorg: wie telt.

Rede bij de installatie van het lectoraat-annex kenniskring Acute Intensieve Zorg aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, sept. 2003

Mintjes A.J., C.A.N. van Hasselt, J.A.Kaan, R.P. Verkooyen en H.A. Verbrugh (2000): Impact of Hospital-wide surveillance on hospital-acquired infections in an acute care hospital in The Netherlands. In: Journal of Hospital Infection 2000;46: 36-42

Onderwijsraad en Adviesraad voor het Wetenschaps- en technologiebeleid (2001): Hogeschool van kennis. Kennisuitwisseling tussen beroepspraktijk en hogescholen. Den Haag: AWT / Onderwijsraad

Oosterbeek, Hessel (2001): Voortschrijdend inzicht. Oratie, Universiteit van Amsterdam

* **Drs. Ans Grotendorst**, is partner in Kessels & Smit The Learning Company en lid van de Onderwijsraad.

Kennis maken met ...

lector Frans Meijers

Samen met Jan Geurts' leidt Frans Meijers het lectoraat 'Pedagogiek van de Beroepsvorming' aan de Haagse Hogeschool. De twee onderwijsvernieuwers kennen elkaar goed, onder meer van hun betrokkenheid bij de stichting Axis, die zich richt op het aantrekkelijker maken van het bèta/technisch onderwijs in Nederland. 'Daar is het ons in het lectoraat ook om begonnen,' zegt Frans, 'om het aantrekkelijker maken van het hele beroepsonderwijs.

Foto: beschikbaar gesteld door Frans Meijers

INTERVIEW

door Ans Grotendorst*

*Hoe kunnen we van de industriële op-
leidingenfabriek een loopbaancentrum
maken? Waar ontdekken jonge mensen
voor wie ze van betekenis kunnen zijn?
In het werk, niet op school. In het loop-
baanperspectief geplaatst kun je stellen
dat ik een voorstander ben van kinder-
arbeid.'*

Frans, sinds wanneer is het lectoraat 'in bedrijf'?

We komen een beetje fasegewijs op stoom. Ik ben vanaf 1 juli 2003 aan de slag. Jan had vorig jaar nog andere verplichtingen, wilde die eerst tot een goede afronding brengen. Hij is op 1 januari aangetreden. Op 31 maart jongstleden heb ik mijn openingsrede gehouden; Jan zal zijn intree-rede op 16 juni uitspreken.

We hebben ieder een aanstelling voor tweeënhalve dag in de week. We hebben de voorkeur gegeven aan elk een eigen kenniskring van vijf personen. Mijn kenniskring functioneert inmiddels, Jan is bezig met de vormgeving van zijn kring.

Eigenlijk twee lectoraten?

Nee, nee, het is één lectoraat, dat vorm krijgt in intensieve samenwerking tussen Jan en mij. We wilden heel graag samenwerken, onze gezamenlijke en afzonderlijke kennis inbrengen. Twee maal een halve aanstelling is eigenlijk meer dan één, maar we vormen qua opdracht één geheel. Daarbinnen kennen we ieder een eigen aandachtsgebied met eigen accenten.

Het lectoraat heet 'Pedagogiek van de beroepsvorming'. Wat is jullie opdracht en jullie kennisdomein?

We bevinden ons in een heel interessante fase in het denken over en inrich-

ten van het beroepsonderwijs, in een overgangsfase, waarin een verandering van paradigma's zich steeds duidelijker gaat aftekenen. Het beroepsonderwijs in zijn huidige vorm is ontstaan in de industriële samenleving. Het is helemaal ontworpen volgens dezelfde principes als die van industriële productieprocessen. Het accent lag op gestandaardiseerde massaproductie. De direct betrokkenen (docenten, leerlingen) hadden geen werkelijke invloed op het leerproces. In het denken over kwaliteit stond 'degeijkheid' centraal en daardoor trad een verzakelijking op van sociale relaties - anders gezegd: een 'ontpedagogisering'. Het beroepsonderwijs kreeg daardoor het karakter van een opleidings- en diplomafabriek. In Nederland is, evenals in veel andere landen, al geruime tijd de omschakeling gaande van een industriële naar een diensten- en kenniseconomie. De tekortkomingen van het op industriële ontwerpprincipes gebaseerde beroepsonderwijs komen duidelijk aan het licht. Dat geldt zowel voor de inhoud, als voor de vorm als voor het management en de besturing ervan. Het oude schoolsysteem is vermolmd. Op dit moment staat het beroepsonderwijs voor de opgave om te transformeren van opleidingsfabriek naar loopbaancentrum. Jan Geurts heeft een model gepresenteerd, waarin dat proces prachtig wordt verbeeld: het herontwerp van traditioneel, leerstofgericht onderwijs, naar onderwijs dat is gebaseerd op persoonlijke bekwaamheidsontwikkeling (zie figuur 1).

Ons lectoraat heeft die ingrijpende omslag als kennisdomein. Ingrijpend, omdat het om een integrale vernieuwing gaat: de didactiek (nieuwe pedagogiek), de organisatie van het onderwijs, de bedrijfsvoering, de interactie tussen school en omgeving. Docenten krijgen een andere rol, managers en werkgevers ook, studenten idem dito.

Je had het daarnet over eigen aandachtsgebieden van Jan en jou.

Ja, die hebben we en daarin kunnen onze persoonlijke interesses en voorkeuren mooi tot hun recht komen. Jan is bijvoorbeeld beleidsgevoeliger dan ik, is een echte modellenbouwer. Ik mag

graag reflecteren over de modderige praktijk van alledag in de klas. Mijn aandachtsgebied is het individuele niveau, het identiteitsleren en loopbaanleren. Beroepsidentiteit verwerf je met hoofd, hart en handen: door te denken, te doen en passie te hebben voor wat je doet. Die identiteit komt vooral tot stand in de interactie, in de dialoog. Ik richt me op de interacties tussen docent en leerling, tussen docenten onderling en tussen leerlingen onderling. Hoe verlopen die interacties, wat is de kwaliteit van de relaties? Ik ben geïnteresseerd in de effecten van loopbaanoriëntatie, wil die wel eens in kaart brengen, kijken hoe verschillende leeromgevingen bijdragen aan die oriëntatie. Jan Geurts richt zich op het herontwerp van het curriculum in brede betekenis: wat is nodig om het nieuwe leren mogelijk te maken? Hoe kan het beroepsonderwijs als loopbaancentrum worden vormgegeven en georganiseerd?

Zowel in het mbo als het hbo zie je mensen werken aan een herontwerp. In het mbo is een grootschalig herontwerpproces gaande van de kwalificatiestructuur.

Mmm, ja, er zijn veel goede initiatieven. Over de nieuwe kwalificatiestructuren in het mbo ben ik echter nogal sceptisch. Het streven naar transparantie is oké, de nieuwe competentietaal kan duidelijkheid bieden en school en prak-

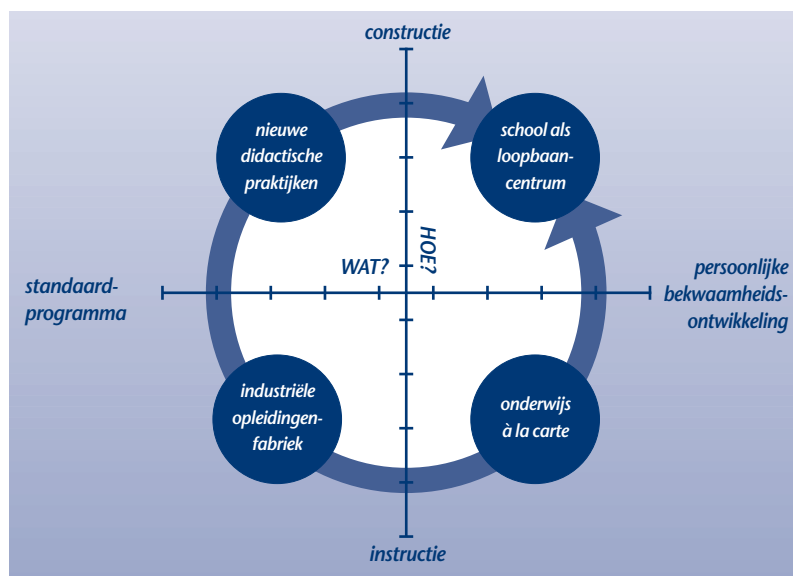
tijk dichter bij elkaar brengen. Maar het hele industrieel-educatieve complex is nog steeds intact. Er is tussen partijen geen echte wederzijdse betrokkenheid. De procedures zijn lang en bureaucratisch en de taakverdeling tussen partijen is rigide. De samenwerking is daardoor vooral procedureel, nauwelijks inhoudelijk. De inzet was om branches en onderwijs dicht bij elkaar te brengen, samenwerking vorm te geven op basis van gedeelde verantwoordelijkheid voor het leerproces. Daar zijn we nog ver van af. De beoogde samenwerking is alleen realiseerbaar met bedrijven die werkelijk lerende organisaties zijn; en wanneer de kwalificatiestructuur véél simpeler wordt en op regionaal en lokaal niveau veel regelruimte biedt; en wanneer scholen en kenniscentra (KBB's) afstand doen van hun regelmacht.

Het beroepsonderwijs is in de loop der tijd steeds meer veralgemeend; we moeten weer zorgen voor leuke, aantrekkelijke, beroepsgerichte leertrajecten. En leerlingen moeten kunnen doorstromen zo ver als ze willen.

Is die laatste uitspraak wat jou betreft ook van toepassing op het vmbo?

Het vmbo is het grote imago probleem waar het beroepsonderwijs mee tobt. We hebben er een afvalbak van gemaakt. Naar het vmbo ga je alleen als het moet en niet anders kan - en dan liefst wel

Figuur 1: van opleidingsfabriek naar loopbaancentrum: twee hoofd dimensies voor herontwerp

naar de theoretische leerweg. Dat zit hardnekkig in het denken, hoor: theorie en Latijn staan nog steeds in hoog aanzien. Onderwijs is nog steeds vooral een maatschappelijk selectie-instrument.

Het vmbo heeft een veel te zware last op de schouders, dat kan echt niet verder zo. Vmbo moet aantrekkelijk beroeps-oriënterend onderwijs worden, dat leerlingen leidt naar een stabiele beroepswens, zodat zij een goede keuze voor een beroepsopleiding kunnen maken. Een stabiele beroepswens komt niet op school tot stand, maar vooral in de werkpraktijk. Daar kunnen zij een antwoord zoeken op de vraag: 'Voor wie zou ik van betekenis kunnen zijn en willen zijn?' Werk is het voertuig voor loopbaanoriëntatie, voor het opbouwen van een

zijn ze nog niet sterk in. Het onderwijs is allergisch voor evaluatie. Accreditatie, dat gaat nog, dat is formeel, buitenkant, niet inhoudelijk. De leden van 'mijn' kenniskring zijn docenten die betrokken zijn bij innovatie, ze hebben daar een actieve rol in en hebben lef. Door middel van actie-onderzoek gaan ze hun eigen onderwijs-innovatiepraktijk volgen en onderzoeken en op basis van de uitkomsten adviseren over onderwijsvernieuwing. Daar moet je echt je nek voor durven uitsteken! De docenten/onderzoekers zijn afkomstig uit verschillende opleidingen. Ze nemen een variëteit aan onderzoeksthema's mee: motivatie van leerlingen, competenties van docenten (een empirische basis daarvoor), gilde-onderwijs (waarom is dat de nek omgedraaid?), techno-talent (verrijkte leeromgevingen voor techniek), de socratische gespreksmethode. Zo divers als de onderwerpen zijn, zo verrassend is het om te ontdekken hoe een gemeenschappelijke basis groeit, een community of practice, een kennisgemeenschap waarin men intensief kennis uitwisselt en verder ontwikkelt. Van belang bij deze projecten is, dat ze een ingrijpende verandering van het leren tot doel hebben, die een loopbaangerichte hogeschool dichterbij brengt. We hebben ook externe vernieuwingsprojecten. In 2003 is vanuit het lectoraat een contract gesloten met het Platform beroepsonderwijs, over het volgen van 23 door het land verspreide vernieuwingsprojecten. In die projecten werken altijd scholen voor beroepsonderwijs en bedrijven samen. Verder voeren we besprekingen over het zogenoemde Metopiaprogramma. Het opleidingsfonds van FME/CWM, werkgeversorganisatie in de grootmetaal, ziet graag dat het lectoraat vernieuwingsprojecten monitort. Het gaat hierbij om regionale projecten door het hele land onder de naam Metopia: samenwerking tussen ROC's en bedrijven, met als doel het uitwisselen van kennis op het gebied van de metaalelectro. En ten derde zijn we betrokken bij het vervolg op Axis, na 1 juli 2004. Voor de verdere versterking van het bèta/techniek onderwijs komt een nieuw platform van overheid, onderwijs en bedrijfsleven. Dat krijgt als taak om het opgestelde deltaplan bèta/techniek uit te voeren. We zijn in gesprek over mogelijk onderzoek en advies op dit gebied.

VMBO MOET AANTREKKELIJK BEROEPSORIENTEREND ONDERWIJS WORDEN.

beroepsidentiteit. In dat opzicht ben ik een pleitbezorger van 'kinderarbeid'. Je ziet ook dat jongeren sneller en gemotiveerder gaan leren, wanneer ze werk kunnen doen waarin ze voor vol worden aangezien.

Burgerschapscompetenties? Dat is een uiting van een gefrustreerde blanke middenklasse, die jongeren wil disciplineren. Een plek in de maatschappij verwerf je door een beroep uit te oefenen, door betekenisvol werk te doen. Daar word je een goed burger van.

Van ambities naar werkwijze. Welke werkwijze en (onderzoeks) methoden hebben jullie voor ogen? Hoe geven jullie die samen met de kenniskringen vorm?

We bouwen voort op de inhoudelijke en methodische werkwijzen die in het kader van Axis zijn ontwikkeld, voor het monitoren van vernieuwingen in het bèta/technische onderwijs. Daaruit bleek onder meer, dat voor het versterken van de innovatiekracht veel aandacht nodig is voor het reflectief vermogen van scholen. Daar

Lectoraten moeten bijdragen aan de kenniscirculatie tussen scholen en arbeidsorganisaties. Zie je dat gebeuren?

Lectoraten kunnen een stap zijn in het stimuleren van de kenniscirculatie. Daar geloof ik zeker in, maar ik zie het niet overal gebeuren. Dat is sterk afhankelijk van de persoon en zijn of haar ambitie. Jan Geurts, de kenniskringen en ik gaan er in elk geval wel voor. We doen dat door de praktijk sterk te betrekken en door de ontwikkeling van nieuwe methodologie. We zoeken naar manieren om kennis zo te ontwikkelen dat weten en doen hand in hand gaan. We spreken dan van 'circulaire' kennis. Een andere naam daarvoor is 'modus 2-kennis', waarover jij ook in je introductie-artikel hebt geschreven. Daarbij staat niet het weten voorop, maar het gebruik of de toepassing van deskundigheid. Dat vraagt om een andere methodologie. Deze nieuwe manieren van kennisontwikkeling moeten een vaste plek krijgen binnen de kennisinfrastructuur van de hogeschool. Daarmee versterken we het innovatievermogen. Zonder innovatievermogen geen herontwerp.

Noot

- 1 Dr. Frans Meijers is de counterpart van dr. Jan Geurts. Samen geven zij leiding aan het lectoraat 'Pedagogiek van de beroepsvorming'

Literatuurreferenties

- Geurts (2003): Van opleidingenfabriek naar loopbaancentrum. Pleidooi voor een integraal herontwerp van het middelbaar beroepsonderwijs. In: Gids voor beroepsonderwijs en volwasseneneducatie. 's-Gravenhage: Elsevier
- Geurts, Jan en Frans Meijers (2004): Pedagogiek van de Beroepsvorming.
- Werkplan van het gelijknamig Lectoraat aan de Haagse Hogeschool
- HBO-Raad (2004): Innovatieagenda hogescholen: maximale participatie en kenniscirculatie. Den Haag: HBO-Raad
- Meijers, Frans (2004): Het verantwoordelijkheidsdilemma in het beroepsonderwijs. Openingsrede lectoraat, 31 maart 2004. www.frans-meijers.nl
- Onderwijsraad en Adviesraad voor het Wetenschaps- en technologiebeleid (2001): Hogeschool van kennis. Kennisuitwisseling tussen beroepspraktijk en hogescholen. Den Haag: AWT / Onderwijsraad

* **Drs. Ans Grotendorst**, is partner in Kessels & Smit The Learning Company en lid van de Onderwijsraad.

Kennis maken met ...

lector Marieke Schuurmans

*Marieke Schuurmans en Mia Duijn-
stee geven samen leiding aan het lec-
toraat 'Verpleegkundige en paramedi-
sche zorg voor ouderen met een chroni-
sche aandoening', aan de Hogeschool
van Utrecht. Een duobaan?*

*'Nee', zegt Marieke, 'Mia en ik werken
intensief samen, maar omdat we
complementair zijn in onze deskun-
digheid, rol en bijdrage, kun je eerder
spreken van een dubbel lectoraat!' Een
gesprek met een bevlogen lector, die de
waarde van evidence-based practice
zowel onderkent als relativeert.*

*'Verpleegkundigen zijn kanjers in van
middelen doelen maken.'*

Foto: Rolf van der Weide

INTERVIEW

door Ans Grotendorst*

'Chronisch zieken' en 'ouderen'. Twee verzameltermen die het waard zijn om aan het begin van het gesprek te ver- kennen. Wie rekenen we op dit mo- ment tot 'ouderen'?

Schuurmans en Duijnsteet verwijzen in de tekst van hun openbare les naar de generatie-indeling van Becker¹. Vol- gens die indeling behoort de huidige groep ouderen tot de zogeheten 'voor- oorlogse generatie', die is geboren tus- sen 1910 en 1929, of de 'stille genera- tie', geboren tussen 1930 en 1945. In de zorg worden zij ook wel vertegenwoor- digers van de 'dank-je-wel-generatie' ge- noemd. De toekomstige ouderen, de huidige dertig-, veertig- en vijftigplus-

sers, behoren tot de 'protest-generatie' als ze zijn geboren tussen 1946 en 1954 en tot de 'verloren generatie' als zij zijn geboren tussen 1955 en 1969.

***Dit is dus een gedachtewisseling tus-
sen een vertegenwoordiger van de 'pro-
testgeneratie' en iemand van de 'verlo-
ren generatie'? Ik voel me wel thuis in
de categorie 'protest'. Maar als ik naar
jou kijk komt de aanduiding 'verloren'
niet direct bij me op.***

'Het nadeel van elke indeling is natuur- lijk, dat niet iedereen afzonderlijk zich erin herkent. Maar de indeling ervaar ik als herkenbaar en waardevol. Hij levert ons historisch besef op en een reflectie

op onze levensloop. Voor je perspectief op ouder worden en ouder zijn maakt het nogal wat uit in welke tijd je bent geboren. De toekomstige ouderen zijn opgegroeid in toenemende welvaart, hebben een relatief hoog opleidingsni- veau en hebben ruimte ervaren voor het individu. De veronderstelling is dat zij (dus ook jij en ik) andere verwach- tingen hebben en hogere eisen stellen dan vorige generaties en dat zij dat ook op leeftijd zullen blijven doen. De ou- dere van de toekomst zal zijn stem la- ten horen en de behoefte aan zorg zal eerder toe- dan afnemen. Dat is niet al- leen het gevolg van toegenomen ver- wachtingen of van de medische voor-

uitgang. Ook de veranderende gezins- en bevolkingssamenstelling speelt hierin een rol. Het percentage alleenstaande ouderen en het percentage allochtone ouderen nemen de komende twintig jaar toe.

In de week dat ik 55 werd viel er een seniorenblad op mijn deurmat, met de beschrijving van allerlei voorzieningen en activiteiten voor 'ouderen'. Ik voelde me echt niet aangesproken.

'De definitie van wat 'oudere' is, is steeds aan het opschuiven. Een tijd geleden was dat 55+, maar tegenwoordig ben je 'ouder' als je al ruim de 65 bent gepasseerd. Experts zijn het er inmiddels over eens, dat je eigenlijk pas van een oudere kunt spreken vanaf 75-jarige leeftijd. Dan beginnen over het algemeen de echte beperkingen.

Mijn ouders zijn beiden 81. Ze zijn helder van geest, ervaren wel merkbare achteruitgang van zintuiglijke en lichamelijke mogelijkheden. Mijn moeder is behoorlijk doof en heeft staar. Bij mijn vader is onlangs diabetes geconstateerd en hij heeft slijtage aan zijn kniegewrichten. Ondanks dat zijn ze redelijk vitaal en kunnen ze zich prima zelfstandig redden. Vallen zij onder het aandachtsgebied van jullie lectoraat?

Qua leeftijd en aandoeningen zou je dat misschien verwachten. Maar het antwoord is nee. De focus van het lectoraat is gericht op de balans in het leven van ouderen met één of meer chronische aandoeningen, die in het dagelijks leven hulp vragen en krijgen van familie en professionele zorgverleners. Ouderenzorg en familie zorg gaan daarbij hand in hand. Het is merkwaardig gesteld met de beeldvorming over ouderen en ouderen zorg. Enerzijds worden alle ouderen, inclusief jouw ouders die zich prima redden, gezien als probleem. Anderzijds is de gezondheidszorg in zijn geheel niet ingesteld op de behoeften van ouderen. Bijvoorbeeld van de ziekenhuispatiënten is de groep 65-plussers veruit het grootste, maar daar wordt geen rekening mee gehouden. De huidige 'one-size-fits-all-ages'-benadering is helaas nog dominant.

■ 'DE HUIDIGE 'ONE-SIZE-FITS-ALL- AGES' BENADERING IS HELAAS NOG DOMINANT. HET EENZIJDIGE SOMATISCHE ACCENT VOLSTAAT ALLANG NIET MEER.'

Het eenzijdige somatische accent volstaat echter allang niet meer. Het gebeurt regelmatig dat een oudere, bij wie ook een depressie is gediagnosticeerd, in een ziekenhuis terecht komt voor behandeling van een somatische aandoening. De depressie krijgt meestal geen of onvoldoende aandacht. Ik heb verpleegkundigen wel eens gevraagd: stel dat deze oudere was opgenomen in een verpleeghuis of in de psychiatrie, wat dan? De depressie zou dan hoog op de prioriteitenlijst staan. Zo bepalend is de context voor wat we zien en verwachten te zien. Maar de context verandert, de patiënten en hun zorgvragen veranderen, de manier van kijken van professionals is echt aan verandering toe.'

En daar kunnen het lectoraat en de kenniskring bij helpen. Vertel daar eens wat meer over.

'Het lectoraat, dat wil zeggen de lectoren en de kenniskring, zijn voor Mia en mij één geheel. De lectoren zijn in september 2002 geïnstalleerd; onze rede hebben we pas op 13 juni 2003 gehouden. We wilden graag naar buiten treden als groep. Daarom hebben we eerst geïnvesteerd in het vormgeven van de kenniskring. De openbare les hebben we samen gemaakt, ik heb de rede namens ons allen uitgesproken. We zijn tijdens de openbare les echt als groep naar buiten getreden: in tekst, presentatie en zelfs als koor. Ik kan helemaal niet zingen, heb ook niet meegezon-

gen. Ik stond daar ontroerd te midden van en in gevoel van grote verbondenheid met mijn zingende collega's.

Ik prijs mij gelukkig met een hogeschool die zo serieus werk maakt van lectoren en kenniskringen. We hebben 4 fte voor de kenniskring, die we aanvankelijk verdeelden over elf personen. Drie mensen zijn afgevallen, dat is in heel goed overleg gegaan. Het is soms moeilijk gebleken om lopende werkzaamheden in het onderwijs te combineren met werk in de kenniskring. Eén persoon blijft betrokken als 'buitenlid', dat gaat prima. In april komen er twee nieuwe leden bij. Het Lectoraat is binnen de faculteit afdelingsoverstijgend, dat wil zeggen dat de leden uit verschillende afdelingen komen.

Resultaatverantwoordelijk

Het accent ligt bij de leden van de kenniskring op onderzoek of overdracht (zie kader). Ieder is individueel resultaatverantwoordelijk. Dat was in het begin onwennig, wekte het idee 'afgerekend' te kunnen worden. Wij willen mensen kunnen aanspreken op resultaten, we geven daarom ook intensieve persoonlijke begeleiding en feedback. Dat doen we samen, daar hechten we aan. We hebben in de begeleiding ieder een eigen inbreng, zowel op het gebied van beroepsinhoud als beroepshouding. Mia is meer georiënteerd op kwalitatief, ik op kwantitatief onderzoek. We merken dat onze aanpak vruchtbaar is, mensen zijn enthousiast over de persoonlijke aandacht, ontleneren er inspiratie en vertrouwen aan.'

Zijn de onderzoekslijnen van de kenniskring gericht op de ontwikkeling en versterking van evidence-based practice?

'Ja, zeker. Maar enige nuance en relativering vind ik wel op z'n plaats. Wanneer verpleegkundigen en paramedici alleen evidence-based zouden mogen werken zijn ze snel klaar. Slechts een klein deel van het verpleegkundig en paramedisch handelen is evidence-based. Wat niet wil zeggen dat de rest, het grootste deel, van het handelen kwalitatief niet goed is. De praktijk is grillig en onvoorspelbaar. Verpleegkundigen en paramedici moeten de protocollen

en richtlijnen die voortkomen uit onderzoek telkens opnieuw beoordelen op toepasbaarheid en bruikbaarheid. Als professional moet je steeds zelf, situationeel, vaststellen wat werkt en wat niet. Daar is eigen ervaringskennis voor nodig. We hebben niet zoveel aan feitenkennis (know-what), wanneer die geen vertaling en verankering vindt in professioneel gedrag (know-how).

Evidence-based practice kan de zorg een kwalitatieve impuls geven en het handelen stevig onderbouwen. Het moet echter geen dogma of ideologie worden. Verpleegkundigen zijn kanjers in van middelen doelen maken. Patiëntentoe wijzing is daar ook een voorbeeld van. Het systeem is vaak tot doel verheven. Dat is niet goed; we moeten onszelf voortdurend de vraag blijven stellen: 'Wat zijn de effecten hiervan op

‘VERPLEEGKUNDIGEN ZIJN KANJERS IN VAN MIDDELEN DOELEN MAKEN.’

de patiënt?’ Ik heb eens maandenlang boven alle werkstukken, voorstellen en papers die ik kreeg, geschreven: ‘Wordt de patiënt er beter van?’ Op den duur had dat wel z'n uitwerking.

De waarde van evidence-based practice moet juist zijn dat dogmatische benaderingen en overtuigingen weerlegd kunnen worden. Een voorbeeld: een van de leden van de kenniskring heeft in een promotie-onderzoek aangetoond dat er geen verschil is in de toestand van patiënten die wel en niet volgens NDT² zijn behandeld. NDT is breed gedragen en toegepast; het lijkt echter meer een overtuiging te zijn, dan een werkzame, effectieve behandeling. Die conclusie bracht een schok te weeg en een stroom van reacties, niet zelden zéér verontwaardigde.’

Hoe waarborgen jullie de verbinding van het lectoraat met het onderwijs en de beroepspraktijk?

‘We maken een onderscheid tussen activiteiten binnen en buiten de faculteit. Binnen de faculteit hebben we een leer-gang opgezet voor docenten, vooralsnog experimenteel en kleinschalig. We leren docenten daarin onder meer de waarde en het gebruik van kennisbronnen te ontdekken, de relevantie van die bronnen voor het gezondheidszorgonderwijs. Iedereen kan tegenwoordig internetten en zoekmachines als Google gebruiken. Het raadplegen van specialistische databanken is echter heel wat anders.

Verder is er het LOF: het lectoraatsplatform ouderenzorg-familiezorg. Dat is een sterk inhoudelijk gerichte activiteit. Van tijd tot tijd zullen er bijeenkomsten plaats vinden waarin docenten, die vakinhoudelijk betrokken zijn bij ouderenzorg, kennis uitwisselen met leden van de kenniskring. Buiten de faculteit brengen we interactie op gang met professionals, beleidsmakers, patiënten en hun familie. We doen dat door middel van een website, een elektronische nieuwsbrief en vanaf september ook via bijeenkomsten. En verder hebben we via diverse netwerken contacten met professionals en is de praktijk vertegenwoordigd in al onze projecten. Met de universiteit hebben we een sterke verbinding, via Mia, die ook hoogleraar is, en mijzelf. Ik werk naast het lectoraat twee dagen per week bij Verplegingswetenschap. Maar ook bij een paar leden van de kenniskring is een personele unie tussen hogeschool en universiteit; daarnaast werken we binnen alle onderzoeksprojecten samen met relevante groepen binnen de universiteit. Lectoraten krijgen hun meerwaarde in de drievoudige verbinding tussen wetenschap, praktijk en onderwijs.

Je droom?

Er is nog zoveel om van te dromen. Ouderenzorg is nog sterk onderbelicht, in de zorg en in het onderwijs, ook in het HBO. Dat moet de komende jaren ingrijpend veranderen. Er is in Nederland nog een sterke scheiding tussen hogeschool en universiteit. In Utrecht hebben we gelukkig al veel grenzen door-

broken. Ik kan wel eens jaloers zijn op de 'schools' in de Verenigde Staten. En dan kan ik dromen van een 'school of nursing', waarin een netwerk van wetenschappers en professionals samenwerkt en tal van leerwegen mogelijk zijn, van HBO-bachelor tot en met promotietrajecten.

Omdat alleen vakkennis niet voldoende is voor professionele herbe-zinning, kent het lectoraat twee onderzoekslijnen: één gericht op beroepshouding en één gericht op beroepsinhoud.

In twee projecten wordt ingegaan op voor oudere chronisch zieken relevante en voor studenten en professionals tastbare elementen van beroepshouding. Projecten rond beroepsinhoud gaan ondermeer over:

- revalidatie van patiënten met een beroerte (CVA);
- complicaties van ziekenhuisopname voor ouderen;
- voorkómen van problemen met medicatie in de thuissituatie.

Naast de onderzoekslijnen is er een overdrachtslijn, gericht op innovatie van het onderwijs en op innovatie van de beroepsuitoefening. Er is aandacht voor de ontwikkeling van verschillende overdrachtsvormen, bijvoorbeeld een (virtueel) kennisloket, en evidence-based practice in het onderwijs.

Noten

¹ Becker (1994) Cohorten van generaties ouderen jongeren. Werkdocument studiedag 16 september 1994. Amsterdam: Vrije Universiteit, werkgroep sociale gerontologie.

² Neuro Developmental Treatment

Literatuurreferenties

Schuurmans, dr. M.J. en prof. dr. M.S.H. Duijnste (2003): Ouder worden. Blijvend in balans, een dagelijkse zorg. Tekst openbare les t.g.v. installatie lectoraat. Utrecht: Hogeschool van Utrecht

Onderwijsraad en Adviesraad voor het Wetenschaps- en technologiebeleid (2001): Hogeschool van kennis. Kennisuitwisseling tussen beroepspraktijk en hogescholen. Den Haag: AWT / Onderwijsraad

* **Drs. Ans Grotendorst**, is partner in Kessels & Smit The Learning Company en lid van de Onderwijsraad.

Kennis maken met ...

lectoren Joy Notter en Geralien Holsbrink

Onze gesproken en geschreven taal is tegenwoordig doorspekt met Engelse woorden en uitdrukkingen. Andersom komt minder vaak voor: Engelse teksten met veel Nederlandse begrippen. Wel in een gesprek met prof. dr. Joy Notter en dr. Geralien Holsbrink, lectoren aan de Academies Health en Social Work van de Saxion Hogescholen. 'Saxion Hogescholen has established key posts and structures to provide support for both staff and students, thus there is a kenniscentrum Gezondheid en Welzijn (containing two kenniskringen).

One kenniskring is focused on Physiotherapy and Paramedische Studies, and the other on Gezondheid en Welzijn'. Verslag van een tweetalige en inspirerende gedachtewisseling.

door Ans Grotendorst*

Bij de Saxion Hogescholen hebben de Academies Health en Social Work besloten om rond drie lectoren en twee kenniskringen een Kenniscentrum Gezondheid & Welzijn op te zetten. Dit Kenniscentrum ondersteunt het onderwijs voor bachelor- en masterstudenten, voert met het werkveld onderzoek uit en legt de resultaten daarvan vast in publicaties. Het Kenniscentrum en de

Foto: Saxion Hogescholen

INTERVIEW

betrokken opleidingen bestrijken een geïntegreerd gebied van gezondheidszorg en welzijn in Twente, de Achterhoek en de Stedendriehoek (Deventer-Zutphen-Apeldoorn). Daarnaast zijn er veel internationale contacten, zoals de samenwerking met de University of Central England in Birmingham.

Joy, jouw aanstelling als lector komt voort uit die samenwerking?

'Ja. Ik ben sinds 2000 hoogleraar Health en Community Care in Birmingham, heb hier aan de hogeschool meegewerkt aan een methodologieprogramma en werd begin 2003 uitgenodigd om samen met Geralien dit lectoraat vorm te geven.'

Wat is het aandachtsgebied waarop je je richt?

'Mijn onderzoeksactiviteiten liggen vooral op het gebied van kwaliteit van leven, met name van chronisch zieken, en cultuurspecifieke/transculturele zorg. In een aantal wijken van Birmingham is 80% van de bewoners allochtoon, er doen zich veel taal- en gezondheidsproblemen voor. De meeste gezondheidsproblemen komen voort uit armoede.'

Hoe verdeel je je aandacht en tijd tussen Birmingham en Enschede?

'Qua aandachtsgebied versterken mijn beide functies elkaar alleen maar. Mijn tijd deel ik zo efficiënt mogelijk in: de ene week ben ik in Birmingham, de an-

dere week hier. De reistijd in trein en vliegtuig breng ik door achter de laptop. Voor het lectoraat hebben we vier dagen per week beschikbaar, Gerialien en ik ieder twee dagen.'

Gerialien, wat doe jij naast je werk als lector?

'Ik ben manager onderwijsontwikkeling en kwaliteitszorg van de Academie Mens en Maatschappij. Dat levert veel synergie op met mijn werk als lector. Door die managementfunctie heb ik onder meer een goed beeld van wat het van docenten vergt om hun onderwijsactiviteiten te combineren met hun werk in de kenniskring. We hebben een organisatie-model opgezet om de participatie van de docenten te waarborgen.'

Kwaliteit van leven en ketenzorg

De twee lectoren brengen expertise in vanuit verschillende achtergronden (verpleegkunde en social work), en dat geldt ook voor de vier leden van de kenniskring. Zij hebben kennis en ervaring op uiteenlopende terreinen zoals palliatieve zorg, organisatie en beleid, cultuurspecifieke / transmurale zorg, preventie en gezondheidsvoorlichting. En er is een operationeel manager die veel organisatorische en voorwaardelijke zaken behartigt voor het Kenniscentrum

Een zeer gevarieerd gezelschap. Hoe brengen jullie kennis en perspectieven samen?

Joy en Gerialien: 'We zijn allereerst een team, een echte community of practice, zonder hiërarchische structuur. Als lectoren geven we op een democratische, coachende manier leiding aan de kenniskring. We zijn er voortdurend op gericht dat er een vrije uitwisseling van kennis plaatsvindt en reflectie op onze visie, aanpak en samenwerking. Bij de installatie van het lectoraat op 23 april jl. zijn we ook als team naar buiten getreden, tijdens een mini-symposium. Lectoren en leden van de kenniskring hebben allen een presentatie gehouden. De verschillende perspectieven die in de kenniskring aanwezig zijn, weerspiegelen precies wat we nastreven: het benaderen van 'kwaliteit van leven' vanuit ketenzorg. Voor de meeste mensen

bestaat kwaliteit van leven uit het hebben van betekenisvolle relaties, een goede gezondheid (van zichzelf en geliefden en naasten) en een levensstandaard die prettig is. Maar wat is betekenisvol, goed, prettig? Opvattingen en overtuigingen daarover verschillen van persoon tot persoon. Je zou kunnen zeggen dat iedereen zijn eigen beeld van gezondheid en kwaliteit van leven construeert. Wanneer zorg-, hulp- en dienstverleners vooral werken vanuit hun eigen overtuigingen en opvattingen over gezondheid, kwaliteit en zorg, en niet de belevingen van cliënten herkennen en respecteren, voegen ze (te) weinig waarde toe. Dat is een benadering waaraan velen nog zullen moeten wennen, na een twintigste eeuw die gedomineerd is door het medische model.'

Best Practice Units

Wanneer je de beleidsplannen van zorg- en welzijnsorganisaties van de laatste tijd leest zou je toch denken dat vraagsturing, zorg op maat en ketenzorg al gemeengoed zijn.

Gerialien en Joy: 'Ja, dat lijkt zo. Maar de beoogde zorg-, hulp- en dienstverlening geven helaas nog een ander beeld dan de gerealiseerde. De grote veranderingen moeten nog komen. En tot nu toe is het uitvoeren van onderzoek bij het veranderen nog te weinig als hulpmiddel ingezet. Vanuit ons Kenniscentrum, vanuit de lectoraten, willen we bevorderen dat de beroepspraktijk zich steeds meer laat leiden door ervaringen, opgedaan in best practices en daarbij geformuleerde standaarden.'

Onderzoek als hulpmiddel bij verandering?

'Ja. Samen met het beroepenveld zijn we bezig met het oprichten van Best Practice Units (BPU's). Je zou het ook proeftuinen of werkplaatsen kunnen noemen. De vraag waar het daarbij om gaat is, hoe de op onderzoek gebaseerde praktijkkennis in de eigen situatie gestalte kan krijgen. Het accent in de BPU's ligt op innovatie van de zorg voor chronisch zieken en palliatieve zorg.'

Zo'n BPU wordt dus speciaal ontworpen voor innovatie en onderzoek? Of

kiezen jullie een bestaande organisatie of samenwerkingsvorm waarin je 'beste aanpakken' gaat opsporen?

'We zetten BPU's speciaal op en maken daarbij gebruik van bestaande netwerken rondom onze bachelor- en, in toenemende mate, ook via onze masteropleidingen (zie kader).'

BACHELOR- EN MASTEROPLEIDINGEN GEZONDHEID & WELZIJN

Bacheloropleidingen

- Verpleegkundige (voltijd, deeltijd en duaal)
- Sociaal psychiatrische verpleegkundige (deeltijd)
- Operationeel manager in de gezondheidszorg (deeltijd)
- Sociaal pedagogisch hulpverlener (voltijd en deeltijd)
- Maatschappelijk werk en dienstverlening (voltijd en deeltijd)

Masteropleidingen

- Master of Arts Health Care and Social Work
- Master Advanced Nursing Practice (nurse practitioner)
- Arbeid en Gezondheid (in samenwerking met de Arbo-unie)

'Het gaat bij best practice om meer dan 'lessons learned', zoals professionals die bijvoorbeeld uitwisselen tijdens intervisie. Die uitwisseling van ervaringen is belangrijk, maar voor ons doel niet genoeg. We willen de aanpak gedegen en systematisch evalueren zodat we de conclusie kunnen trekken dat deze 'bewezen effectief' is: evidence based, en daarmee ook overdraagbaar naar andere, vergelijkbare situaties.

De Best Practice Units die worden opgezet zijn bedoeld om de zorg-, hulp- en dienstverlening in de praktijk meetbaar te verbeteren. Het gaat om een gestructureerde manier van werken, waarin het beroepenveld samenwerkt met het lectoraat en de kenniskring. Op deze manier proberen we de relatie tussen hoger onderwijs, toegepast onderzoek en beroepenveld te intensiveren.'

Hoe bepaal je de probleemstellingen waaraan je wilt werken? Ik stel me voor dat in zo'n praktijkgerichte opzet zich tal van vragen tegelijk aandienen.

Foto: Piet van Vledder

Joy en Gerialien: 'We sluiten aan bij wat men in het beroepenveld als relevante en urgente vraagstukken beschouwt en ervaart. De keuze voor probleemstellingen gebeurt dus bottom-up. Dat is een principe dat congruent is met de manier waarop we 'kwaliteit van zorg' benaderen. Wij bepalen vanuit het lectoraat en de kenniskring niet wat relevant en urgent is, dat doet het beroepenveld. En we beginnen altijd met het positieve. Wat gaat goed? Wat is over het onderwerp en de aanpak al bekend vanuit de literatuur? Wat kan beter, hoe? Aan welke kennis bestaat vooral behoefte – en dan kennis in de zin van 'meer weten' en in de zin van 'beter kunnen' (competentie)?

We passen een mix van onderzoeksmethoden toe, zowel kwalitatief als kwantitatief. Beide vormen zijn nodig en waardevol. We stimuleren sterk dat er gepubliceerd wordt over de opgedane kennis en ervaringen. In de praktijk en hectiek van alledag is daar vaak te weinig tijd en aandacht voor. We faciliteren daarom vanuit lectoraat en kenniskring de verspreiding van de praktijkkennis, publicatie in tijdschriften en deelname aan netwerken en internationale conferenties.

De ontwikkelde kennis wordt direct benut – voor verbeteringen in de beroepspraktijk, voor het wetenschappelijke

onderzoek in de kenniskring en voor actualisering van het curriculum van de bachelor- en masteropleidingen. De docenten die participeren in de kenniskring (waar zij onderzoeksprojecten leiden) implementeren de kennis direct in de opleidingen. Ze hebben ook de onderwijskundige, organisatorische en logistieke expertise om dat effectief te doen. In de BPU's lopen trouwens ook studenten stage of doen er opdrachten.'

Voorbeelden

Noem eens een paar voorbeelden van Best Practice Units.

'Op dit moment is er een BPU 'Twekelerveld', in samenwerking met de RIBW Twente.

We onderzoeken daar de implementatie van een nieuwe methodiek in woonbegeleiding aan mensen met langdurige problemen van psychische, psychosociale of psychiatrische aard. Aan de BPU zijn een facilitator en bachelorstudenten gekoppeld. Zij houden bij wat er gebeurt. Wat zijn belangrijke momenten in het proces? Wanneer ontstond het gevoel dat er echt iets veranderde?

Een ander voorbeeld is de BPU 'vraag-gerichte zorg', in samenwerking met Jarabee, jeugdzorg in Twente. In de regionale unit Almelo gaat Jarabee daad-

werkelijk klantgerichte zorg realiseren. De hulpverleners in team Almelo werken in hun dagelijkse praktijk, maar moeten nieuwe concepten ontwikkelen omtrent vraaggestuurde zorg, om zo nieuwe kennis genereren.

Verder zijn er drie BPU's in oprichting in samenwerking met de Stichting Avelijn. De BPU's hebben betrekking op verschillende vragen, die dringend een oplossing behoeven:

- manieren waarop hulpverleners beter kunnen omgaan met agressieincidenten;
- nieuwe methodiek die de werkwijze en verantwoordelijkheden regelt rondom het ondersteuningsproces van een individuele cliënt;
- de samenhang tussen competentieprofielen van medewerkers en de gewenste teamsamenstelling.

In samenwerking met het Kenniscentrum Sciencia zijn er twee BPU's in oprichting met Adhesie in Deventer en Almelo. Deze zijn gericht op de verbetering van de kwaliteit van leven van ouderen met psychiatrisch-geriatrische problematiek. In Deventer staat het ontwikkelen van ketenzorg en best practice vanuit een intramurale setting centraal, in Almelo is het de bedoeling ketenzorg op te zetten voor ambulante zorg.

Het ontwerpen van een BPU vraagt tijd, elke unit wordt projectmatig opgezet. De voorbeelden geven een idee van de partnerships tussen praktijk, onderzoek en onderwijs, de opbrengsten ervan, de wederzijdse aantrekkelijkheid. We geloven in deze aanpak die leidt tot kennis-circulatie tussen hogescholen en beroepspraktijk. En tot een bijdrage aan de kwaliteit van leven van vele cliënten!

Referenties

'Zo doen we dat...' Best Practice in Gezondheidszorg en Welzijn.
Mini-symposium Gezondheid & Welzijn.
Lectorale redes van prof. dr. Joy Notter en dr. Gerialien Holsbrink.
Enschede/Deventer: Saxion Hogescholen, 2004
Website: www.saxion.nl/kenniscentrum-genw/index

* **Drs. Ans Grotendorst**, is partner in Kessels & Smit The Learning Company en lid van de Onderwijsraad.

Kennis maken met... lector Marco Snoek

INTERVIEW

Drs. Marco Snoek is lector aan de Educatieve Faculteit Amsterdam (EFA), van de Hogeschool van Amsterdam. Het centrale thema van het lectoraat is 'Veranderingsbekwaamheid', een belangwekkend onderwerp in een tijd dat kwalificatiestructuren en onderwijsprogramma's volop in beweging zijn. Er bestaan in de publiciteit en in gesprekken karikaturale beelden over onderwijsverandering, volgens Marco. De ene karikatuur is: het moet nieuw-nieuwer-nieuwst, de vernieuwingen buitelen over elkaar heen, de ene hype is nog niet overgewaaid of de volgende komt alweer over ons heen. De andere is: er is geen beweging in het onderwijs te krijgen, het is zo'n conservatieve sector, alles gaat even moeizaam en traag. Dergelijke karikaturen kunnen makkelijk de discussie over onderwijsvernieuwing blokkeren. Leraren willen wel veranderen, ze willen niet veranderd worden.

Ans Grotendorst *

Aan het begin van het gesprek relateert Marco Snoek het bestaan van lectoraten. De verwachtingen zijn wel érg hoog gespannen. Soms lijken lectoraten wel het ultieme redmiddel te zijn van het hbo. Lectoraten zijn weliswaar een belangrijke impuls voor kenniscirculatie en onderwijsvernieuwing, maar het geld en de middelen zijn ook beperkt. Er is geen traditie op dit terrein, alles moet nog opgebouwd worden. Allerlei factoren spelen mee: loopbaanoverwegingen (lectoraat als carrièrestap, concurrentie met universiteiten). Niettemin: een uitdaging!

Marco, wat is de doelstelling, de opdracht van het lectoraat?

We willen de kennisbasis verhelderen die ten grondslag ligt aan veranderingsbekwaamheid van docenten. En we willen methodieken en instrumenten ontwikkelen die de veranderingsbekwaamheid ondersteunen en stimuleren. Die moeten gebruikt kunnen worden door leraren zelf en door hun werkgevers.

Veranderingsbekwaamheid. Moet ik dat zien als een nieuwe competentie, die leraren aan hun repertoire moeten toevoegen? Ik kom 'm niet tegen in de nieuwe bekwaamheidseisen, die aan de Wet Beroepen in het Onderwijs (Wet BIO) zijn gekoppeld.

Nee, dat klopt. Bij de ontwikkeling van de bekwaamheidseisen door het SBL¹ zijn zeven competenties onderscheiden, op basis van de combinatie van vier taakgebieden en vier beroepscontexten (zie box 1). Dit model heeft geleid tot zeven competenties voor leraren:

- interpersoonlijk competent
- pedagogisch competent

- vakinhoudelijk en didactisch competent
- organisatorisch competent
- competent in het samenwerken met collega's
- competent in het samenwerken met de omgeving
- competent in reflectie en ontwikkeling.

Deze competenties, vertaald naar bekwaamheidseisen, vormen inmiddels een belangrijk referentiekader voor leraar, opleiding, werkgever en overheid. Alleen al daarom zou het niet verstandig zijn om 'veranderingsbekwaamheid' als nieuwe, achtste competentie

Box 1: competenties van leraren (SBL, 2004)

Overzicht competenties	met leerlingen	met collega's	met omgeving	met zichzelf
interpersoonlijk	1			
pedagogisch	2			
vakinhoudelijk en didactisch	3	5	6	7
organisatorisch	4			

te benoemen. Ik zie het veel meer als 'meta-competentie', een invalshoek die betrekking heeft op alle zeven bekwaamheden van de leraar. Je kunt veranderingsbekwaamheid het best vergelijken met de zevende competentie: reflectie en ontwikkeling. Leren leren als parallel voor leren veranderen. Adequaat kunnen handelen in veranderingsprocessen, daar gaat het om.

Wanneer ben je als docent nou veranderingsbekwaam? Als je alles wat van het ministerie komt trouw uitvoert? Of juist als je experimenteert en je daarbij even niet stoort aan wetten en regels?

Je noemt twee uitersten die in de publiciteit vaak tot bijna karikaturale voorstellingen leiden. Wat je als veranderingsbekwaam beschouwt hangt sterk samen met de opvatting die je hebt over veranderprocessen. Je kunt op uiteenlopende manieren aankijken tegen veranderprocessen in organisaties. Mij spreekt de indeling van De Caluwé en Vermaak aan, die werkt verhelderend (zie box 2) en verklaart ook het ontstaan van de karikaturen.

De Caluwé en Vermaak (1999) onderscheiden vijf verschillende benaderingen van veranderprocessen in organisaties. Ze geven elke benadering een kleur:

Box 2: benaderingen van veranderprocessen

- *de politiek-strategische benadering (geel)*: veranderen is onderhandelen. Taal: macht, draagvlak, consensus, voor- en tegenstanders.
- *de technisch-projectmatige benadering (blauw)*: veranderen is een traject van A naar B. Taal: planning, fasering, inzet van middelen, uitsluiten van onzekerheden.
- *de leergerichte benadering (groen)*: veranderproces is een leerproces. Taal: motivatie, leerteams, betrokkenheid.
- *de menselijke-factor-benadering (rood)*: veranderen is motiveren van mensen. Taal: belonen, straffen, sociaal commitment.
- *de evolutie-benadering (wit)*: veranderen is een proces, de richting is van minder belang. Taal: zelforganisatie, individuele keuze, eigen betekenis, proces.

In veranderingsprojecten zijn dikwijls verschillende benaderingen terug te vinden. Politici, bestuurders en (proces)managers benadrukken vaak de blauwe en gele benadering en dan ontstaat spanning bij leraren die een voorkeur hebben voor een groene of witte benadering. Dan krijg je die moeizame discussies, die karikaturen over en weer. Dan schiet het niet op en haken men-

Foto: EFA

sen af. Wanneer leraren niet actief betrokken zijn bij de onderwijsinnovatie, komt er niets van terecht. Ik pleit daarom voor een benadering waarbij onderwijsvernieuwing wordt opgevat als collectief leerproces binnen de school.

gen. Verbeterd die? Op basis van welke pedagogische visie en criteria bepaal je dat? Dat is een lastige kwestie. Binnen het lectoraat gaat het primair om de vraag hoe leraren kunnen omgaan met verandering, niet om de verandering zelf. We zijn niet normatief, bepalen de richting van de verandering niet. Verandering moet zich bewijzen, evidence-based worden. Veel recente vernieuwingen, zoals assessment en portfolio, hebben zich nog niet bewezen. Leraar worden via teleleren, ik heb m'n twijfels - maar misschien werkt het wel voor een bepaalde groep. Het is niet onze taak om waardeoordelen te geven. Maar: de betrokkenen bij het lectoraat zijn natuurlijk ook niet waarde vrij. We hebben idealen, overtuigingen en visies en we willen daar ook expliciet over zijn. We hechten veel belang aan zelfverantwoordelijkheid en zelfsturing van leerlingen en studenten, en aan authenticiteit en samenwerkend leren. Zelfsturing is een beladen begrip, vol idealisme en optimisme. Vanuit het lectoraat kijken we er met kritische distantie naar, net als naar de andere begrippen.

Los van het feit of je voorkeur hebt voor een inhoud en een richting - we hebben

Dat is dus een deel van de veranderingsbekwaamheid, het kiezen van een effectieve benadering. Maar nu de inhoud. Is alle verandering goed zolang er maar verandering is? Of is de ene richting toch beter dan de andere?

Is alle verandering goed? Het enige min of meer objectieve criterium om innovaties te beoordelen is te kijken naar de kwaliteit van het leerproces van leerlin-

te maken met allerlei maatschappelijke eisen aan onderwijs en onderwijsinnovatie, die ook niet waarde vrij zijn. We moeten schooluitval tegengaan, er moet een betere match komen tussen vraag en aanbod, meer leerlingen moeten een startkwalificatie halen, enzovoort. Bij onze vraagstellingen en ideeën vinden we ook wel wettelijke belemmeringen op ons pad die niet waarde vrij zijn. Bijvoorbeeld bij de vraag: hebben we voor verschillende typen opleidingen verschillende soorten leraren nodig? Een leraar vo, een leraar mbo, een leraar vmbo? Moeten we daar allemaal aparte opleidingen voor maken? Ik vind van niet. Scholen hebben meer baat bij een team van docenten met verschillende profielen. Teamprofielen dus - en dat is precies wat door de wet BIO wordt belemmerd. Kortom: onze opvattingen en visies bepalen de manier waarop we naar het leren van leerlingen kijken, en naar het leren van leraren en lerarenopleiders. En ook naar de wijze waarop onderwijsverandering en collectieve leerprocessen binnen de school en de lerarenopleidingen vorm krijgen.

Leerlingen, leraren, lerarenopleider. Het lijkt een soort Babuschka-benadering, een Droste-effect.

Ik noem het een dubbele bodem. En dat is wat mij betreft het boeiendste aspect van de lerarenopleiding. Als we het hebben over leerprocessen bij leerlingen, dan gaat het meteen ook over leerprocessen van leraren en van lerarenopleiders. Dat geldt net zo voor veranderingsbekwaamheid. Als we het hebben over de veranderingsbekwaamheid van leerlingen, dan gaat het meteen ook over de veranderingsbekwaamheid van leraren en van lerarenopleiders. En over die van het lectoraat!

Wil je het lectoraat wat nader introduceren? Je hebt enkele malen gesproken in de eerste persoon enkelvoud, maar veel meer in de eerste persoon meervoud: we. Wie zijn we?

Als lector werk ik samen met een kenniskring, die bestaat uit elf gedreven en enthousiaste mensen: opleiders, nascholers en een personeelsfunctionaris vanuit de lerarenopleidingen, twee vertegen-

woordigers van het scholenveld en twee 4ejaars studenten. Een heel gevarieerd gezelschap dus. Ieder werkt gemiddeld een dag in de week als lid van de kenniskring, in principe voor een jaar, waarschijnlijk langer. We doen gezamenlijke studie naar en wisselen van gedachten over veranderingsbekwaamheid. Daarnaast pakt ieder een activiteit op die aansluit bij de persoonlijke interesse en energie. We werken vanuit twee perspectieven: de veranderingsbekwaamheid van de individuele leraar en de veranderingsbekwaamheid van een team.

Noem eens een paar voorbeelden van vragen waaraan gewerkt wordt.

We doen onderzoek naar ervaringen van opleiders van de EFA: wat waren hun overtuigingen en drijfveren de afgelopen tijd om met vernieuwing bezig te zijn? Wat was succesvol? Wat verliep moeizaam? We zijn ook benieuwd of er verschillende veranderstijlen zijn, naar analogie van de leerstijlen van Kolb en Vermunt. Met welke brillen kun je naar verandering kijken en volgens welke stijlen kun je werken?

We doen een case study 'teamreflectie'. Wat gebeurt er eigenlijk in een team?

Een vraag die ons boeit is: hoe kun je professionele leergemeenschappen ontwikkelen? Is er een model denkbaar van teams zonder manager? We hebben veel aandacht voor verandermanagement, waarbij we niet focussen op de manager, maar op de professional, het team. De professionals moeten zelf vorm geven aan de verandering, managers sturen niet aan. Dat is het klassieke beeld: managers die anderen moeten laten veranderen (de gele, blauwe of rode benadering). We moeten juist van 'veranderd worden' naar 'zelf veranderen'.

Hoeveel dagen per week ben jij lector?

Officieel drie dagen per week. De Hogeschool van Amsterdam heeft bewust gekozen voor kleine lectoraten. Hoeveel het feitelijk is weet ik niet precies. Naast lector ben ik beleidsmedewerker aan de EFA. In die functie houd ik me met een reeks onderwerpen bezig: met de evaluatie van het EPS-project², met reorganisatie, met de samenwerking tussen hogeschool en universiteit. De twee

functies lopen op een aangename manier door elkaar. Activiteiten en contacten versterken elkaar.

In de doelstelling van het lectoraat heb je methodieken en instrumenten genoemd. Aan welke werken jullie of gaan jullie werken?

We concentreren ons op methodieken en instrumenten rond:

- veranderingsbekwaamheid en overtuigingen van leraren;
- teamreflectie op veranderprocessen;
- zelfsturing in teams;
- werken met toekomstscenario's.

Voor het werken met toekomstscenario's heb ik een speciale belangstelling. Het gaat niet om de gangbare strategische inzet van scenario's, maar om de didactische toepassing ervan. Het toekomstscenario als didactisch instrument in het onderwijs. Scenario's kunnen dan dienen voor het verruimen of ter discussie stellen van mentale modellen, om los te komen van vanzelfsprekendheden. Dat is een ongewone, fascinerende toepassing!

Je begon ons gesprek met een relativisering van de betekenis van lectoraten...

Ik weet het. We barsten van de ambities. Misschien willen we wel te veel, het zij zo. Voorlopig zijn er geen onderwerpen die we willen laten vallen, ze vormen een mooi samenhangend geheel. We kunnen er geen een missen. Ja, dat is een overtuiging.

Noten

¹ Stichting Beroepskwaliteit Leraren en ander Onderwijspersoneel

² Educatief Partnerschap was een meerjarenproject gericht op innovatie van de tweede-graadslerarenopleidingen.

Referenties

- Caluwé, L. de en H.Vermaak (1999): Leren veranderen. Handboek voor de veranderkundige. Kluwer: Deventer
- SBL (2004): Bekwaamheidseisen Leraren, concept eindversie 20 mei 2004. Utrecht: SBL (zie www.lerarenweb.nl)
- Snoek, Marco (2004): Van veranderd worden naar zelf veranderen. Veranderingsbekwaamheid als metacompetentie van leraren.
- Achtergrondtekst bij de openbare les op 25 november 2004 (Versie 1.0, 13 september 2004)

* **Ans Grotendorst** is partner in Kessels & Smit The Learning Company en lid van de Onderwijsraad.